

ISSN 2992-9229

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

Xalqaro ilmiy jurnal

Samarqand - 2023

ISSN 2992-9229

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

“TURKOLOGICAL RESEARCH” INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Xalqaro ilmiy jurnal SamDU Kengashining majlisida muhokama qilinib, nashrga
tavsiya etilgan (2023-yil 25-aprel, 11-sonli qarori)

<https://turkologiya.samdu.uz>

SAMARQAND – 2023

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR”

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ

ИССЛЕДОВАНИЯ”

Bosh muharrir:	Bosh muharrir o‘rinbosari:
Juliboy ELTAZAROV <i>f.f.d., professor (O‘zbekiston)</i>	Roxila RUZMANOVA <i>f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)</i>
TAHRIRIYAT KENGASHI:	
<p>Rustam XALMURADOV – t.f.d., professor, Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti rektori (O‘zbekiston);</p> <p>Hakim XUSHVAQTOV – f.m.f.d., professor, Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori (O‘zbekiston);</p> <p>Akmal AHATOV – t.f.d., professor, Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti xalqaro hamkorlik bo‘yicha prorektori (O‘zbekiston);</p> <p>Muslihiddin MUHIDDINOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston);</p> <p>Ibodulla MIRZAYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston);</p> <p>Shuhrat SIROJIDDINOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston);</p> <p>Suyun KARIMOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston);</p> <p>Murodqosim ABDIYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston);</p> <p>Shavkat HASANOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston);</p> <p>Erkin MUSURMONOV – f.f.d., dotsent (O‘zbekiston);</p> <p>Azamat PARDAYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston);</p> <p>Musa YULDASHEV – f.f.n., professor (O‘zbekiston);</p> <p>Dilfuza DJURAKULOVA – t.f.n., dotsent (O‘zbekiston);</p>	<p>Aftondil ERKINOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston);</p> <p>Nasimxon RAHMONOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston);</p> <p>Qosimjon SODIQOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston);</p> <p>Hamidulla DADABOYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston);</p> <p>Ma‘rufjon YO‘LDOSHEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston);</p> <p>Jabbor ESHONQUL – f.f.d., professor (O‘zbekiston);</p> <p>Muhabbat QURBONOVA – f.f.d., professor (O‘zbekiston);</p> <p>Mardon BOLTAYEV – dotsent (O‘zbekiston);</p> <p>Ali AKAR – f.f.d., professor (Turkiya);</p> <p>Abdusalom ARVASH – f.f.d., professor (Turkiya);</p> <p>Funda TOPRAK – f.f.d., professor (Turkiya);</p> <p>Musa Shamil YUKSEL – f.f.d., professor (Turkiya);</p> <p>Temur KOJAO‘G‘LI – f.f.d., professor (AQSH);</p> <p>Hayrunnisa ALAN – f.f.d., professor (Turkiya);</p> <p>Varis CHAKAN – f.f.d., professor (Turkiya);</p> <p>Almaz ULVI – f.f.d., professor (Ozarbayjon).</p> <p>Mas‘ul muharrir: PhD Zokir BAYNAZAROV (O‘zbekiston)</p> <p>Texnik xodim: Rahmatulla SHOKIROV (O‘zbekiston)</p>

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR”

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Главный редактор:

Жулибой ЭЛТАЗАРОВ
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Заместитель главного редактора:

Рохила РУЗМАНОВА
к.ф.н., доцент (Узбекистан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Рустам ХАЛМУРАДОВ – д.т.н., профессор,
ректор Самаркандского государственного
университета имени Ш.Рашидова
(Узбекистан);

Хаким ХУШВАКТОВ – д.ф.м.н., профессор,
проректор по научной работе и инновациям
Самаркандского государственного
университета имени Ш.Рашидова
(Узбекистан);

Акмал АХАТОВ – д.т.н., профессор,
проректор по международному
сотрудничеству Самаркандского
государственного университета имени
Ш.Рашидова (Узбекистан);

Муслихиддин МУХИДДИНОВ – д.ф.н.,
профессор (Узбекистан);

Ибодулла МИРЗАЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Шухрат СИРОЖИДДИНОВ – д.ф.н.,
профессор (Узбекистан);

Суюн КАРИМОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Муродкасым АБДИЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Шавкат ХАСАНОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Эркин МУСУРМОНОВ – д.ф.н., доцент
(Узбекистан);

Азамат ПАРДАЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Муса ЮЛДАШЕВ – к.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Дилфуза ДЖУРАКУЛОВА – к.и.н., доцент
(Узбекистан);

Афгондил ЭРКИНОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Насимхан РАХМОНОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Касимжон СОДИКОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Хамидулла ДАДАБОЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Маруфжан ЙУЛДОШЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Джаббар ЭШАНКУЛ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Мухаббат КУРБАНОВА – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Мардон БОЛТАЕВ – доцент (Узбекистан);

Али АКАР – д.ф.н., профессор (Турция);

Абдусалам АРВАШ – д.ф.н., профессор
(Турция);

Фунда ТОПРАК – д.ф.н., профессор (Турция);

Муса Шамиль ЮКСЕЛЬ – д.ф.н., профессор
(Турция);

Темур КОДЖАОГЛУ – д.ф.н., профессор
(США);

Хайрунниса АЛАН – д.ф.н., профессор (Турция);

Варис ЧАКАН – д.ф.н., профессор (Турция);

Алмаз УЛЬВИ – д.ф.н., профессор
(Азербайджан).

Ответственный редактор: **PhD Зокир
БАЙНАЗАРОВ (Узбекистан)**

Технический персонал: **Рахматулла ШОКИРОВ
(Узбекистан)**

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR”

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ

ИССЛЕДОВАНИЯ”

Chief Editor:

Deputy Chief Editor:

Juliboy ELTAZAROV

Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan)

Rokhila RUZMANOVA

Candi. of philol. scien., Associate Professor (Uzbekistan)

EDITORIAL TEAM:

Rustam KHALMURADOV – Doc. of technic. scien., Professor, Rector of Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Hakim KHUSHVAKTOV – Doc. of physic. and mathematic. scien., Professor, Vice-Rector for Research and Innovation, Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Akmal AKHATOV – Doc. of technic. scien., Professor, Vice-Rector for International Cooperation of Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Muslihiddin MUKHIDDINOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Ibodulla MIRZAEV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Shukhrat SIROJIDDINOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Suyun KARIMOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Murodkasim ABDIEV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Shavkat KHASANOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Erkin MUSURMONOV – Doc. of philol. scien., Associate Professor (Uzbekistan);

Azamat PARDAEV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Musa YULDASHEV – Candi. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Dilfuza DZHURAKULOVA – Candi. of hist. scien., Associate Professor (Uzbekistan);

Aftondil ERKINOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Nasimkhan RAKHMONOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Kasimjon SODIKOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Khamidulla DADABOEV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Marufzhan YULDOSHEV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Jabbar ESHANKUL – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Muhabbat KURBANOVA – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Mardon BOLTAEV – Associate Professor (Uzbekistan);

Ali AKAR – Doc. of philol. scien., Professor (Türkiye);

Abdusalam ARVASH – Doc. of philol. scien., Professor (Türkiye);

Funda TOPRAK – Doc. of philol. scien., Professor (Türkiye);

Musa Shamil YUKSEL – Doc. of philol. scien., Professor (Türkiye);

Temur KOJA OGLU – Doc. of philol. scien., Professor (USA);

Hayrunnisa ALAN – Doc. of philol. scien., Professor (Türkiye);

Varis CHAKAN – Doc. of philol. scien., Professor (Türkiye);

Almaz ULVI – Doc. of philol. scien., Professor (Azerbaijan).

Managing editor: **PhD Zokir BAYNAZAROV (Uzbekistan)**

Technical staff: **Rakhmatulla SHOKIROV (Uzbekistan)**

“TURKOLOGİK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ

ИССЛЕДОВАНИЯ”

Baş Editör:

Baş Editör Yardımcısı:

Juliboy ELTAZAROV

Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan)

Rohila RUZMANOVA

Filoloji bilimleri adayı, Doç. Dr. (Özbekistan)

EDITORIAL TEAM:

Rustam HALMURADOV – Teknik bilimler doktoru, Prof. Dr., Ş.Raşidov adına Semerkand Devlet Üniversitesi Rektörü (Özbekistan);

Hakim HUŞVAKTOV – Fizik ve matematik bilimleri doktoru, Prof. Dr., Ş.Raşidov adına Semerkand Devlet Üniversitesi Araştırma ve İnovasyondan Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);

Akmal AHATOV – Teknik bilimler doktoru, Prof. Dr., Ş.Raşidov adına Semerkand Devlet Üniversitesi Uluslararası İşbirliğinden Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);

Muslihiddin MUHİDDİNOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

İbodulla MİRZAYEV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Şuhrat SİROJİDDİNOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Suyun KARİMOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Murodkasım ABDİYEV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Şavkat HASANOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Erkin MUSURMONOV – Filoloji bilimleri doktoru, Doç. Dr. (Özbekistan);

Azamat PARDAYEV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Musa YULDAŞEV – Filoloji bilimleri adayı, Prof. Dr. (Özbekistan);

Dilfuza JURAKULOVA – Tarih bilimleri adayı, Doç. Dr. (Özbekistan);

Aftondil ERKİNOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Nasimhan RAHMONOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Kasimjon SODİKOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Hamidulla DADABOYEV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Marufjan YULDOŞEV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Jabbar EŞANKUL – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Muhabbat KURBANOVA – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Mardon BOLTAYEV – Doç. Dr. (Özbekistan);

Ali AKAR – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Türkiye);

Abdusalam ARVAŞ – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Türkiye);

Funda TOPRAK – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Türkiye);

Musa Şamil YÜKSEL – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Türkiye);

Temur KOCAOĞLU – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (ABD);

Hayrunnisa ALAN – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Türkiye);

Varis ÇAKAN – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Türkiye);

Almaz ÜLVİ – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Azerbaycan).

Sorumlu Editör: **PhD Zokir BAYNAZAROV** (Özbekistan)

Teknik Personel: **Rahmatulla ŞOKİROV** (Özbekistan)

TILSHUNOSLIK

1. Қосимжон СОДИҚОВ	
ЭСКИ ЛУҒАТЛАРДАГИ ФОНЕТИК ИЗОҲЛАР ВА АЛИШЕР НАВОИЙ АСАРЛАРИДА ҚЎЛЛАНГАН СЎЗЛАРНИ ТЎҒРИ ЎҚИШ МАСАЛАСИ.....	13
2. Mirvari İSMAYILOVA	
QLOBALLAŞAN DÜNYADA ORTAQ TÜRK DİLİNİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ.....	25
3. Ertuğrul YAMAN	
TÜRKÇE KÖKENLİ YAZI DİLLERİNİN ORTAKLAŞMASI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER.....	31
4. Мыса ЮЛДАШЕВ	
ИЗ ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ ПОЛИПРЕДИКАТИВНЫХ СТРУКТУР В ТЮРКСКИХ ЯЗЫКАХ.....	38
5. Faxriddin YAKUBOV	
“DISKURS” YOKI MATN TUSHUNCHASI HAQIDA.....	50

ADABIYOTSHUNOSLIK

6. Dilorom SALOHİY	
NAVOIY LIRIKASIDA QADIMIY TURKIY SHE’RIYAT AN’ANALARI TAKOMILI.....	55
7. Məsmə İSMAYILOVA	
AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS FOLKLORUNDA OXŞAR CƏHƏTLƏR.....	62
8. Aytən ABBASOVA	
ÖMƏR SEYFƏDDİNİN BƏDİİ NƏSRİNDƏ DÖVRÜN İCTIMAI-SIYASI SƏCIYYƏSİ.....	68
9. Jumagul SUVONOVA	
ARBA’IN-HADITH AND POETICS OF TRADITIONS OF THE XXI CENTURY IN ALISHER NAVOI’S WORK.....	79

ADABIY ALOQALAR VA TARJIMASHUNOSLIK

10. Bülent BAYRAM	
ZARIF BASHIRIYNING “O‘ZBEK ADABIYOTI” NOMLI ASARI: MAZMUN VA MUNOSABAT O‘RGANILISHI.....	85

TURK DUNYOSI GEOPOLITIKASI

11. Juliboy ELTAZAROV

BÜYÜK İPEK YOLUNDAKİ KÜLTÜRLER ARASI İLİŞKİLERİN ARACI OLARAK İPEK VE BAĖARAT.....	98
--	----

TURKIY TILLAR DIALEKTOLOGIYASI

12. Sevinc SADIQOVA

AZƏRBAYCAN DİLİ DİALEKT VƏ ŞİVƏLƏRİNDƏ İŞLƏNƏN ARXAİK LEKSİK VAHİDLƏRİN TÜRK DİLLƏRİNDƏ PARALELLƏRİ.....	108
--	-----

13. Shavkat MAHMADIYEV

TURKIYSHUNOSLIKKA OİD TADQIQOTLARDA DIALEKTAL BIRLIKLARNING O‘RGANILISH MASALALARI.....	117
---	-----

TURKIY XALQLARNING IJTIMOİY-MADANIY ALOQALARI TARIXI

14. Кемал Явуз АТАМАН

İKKI ETAKÇI SAĖOBA: KUCAM İBN ABBOC VA ABU AYİOB AL-ANCOPIY ĖAMDA İKKI MUĖİM ŞAĖAR: CAMARĖAND VA İSTANBUJ.....	122
--	-----

FOLKLORSHUNOSLIK

15. Ahmad RAHIMOV

O‘ZBEK XALQ DOSTONLARI LEKSİKASINING TARIXIY ASOSLARI.....	136
--	-----

16. Simuzər ƏLIYEVA

FOLKLOR NÜMUNƏLƏRİ ƏSASINDA LİRİK ƏSƏRLƏRİN İFADƏLİ OXUSUNUN TƏŞKİLİ.....	145
---	-----

YUBILYARLARIMIZ

SO‘Z DURLARIN TERMOQDIR ISHI.....	152
-----------------------------------	-----

BIZNING NASHRLARIMIZ

TEMURIYLAR SIVILIZATSİYASIGA DOIR IZLANISHLAR.....	154
--	-----

MAHMUD KOSHĖARIYNING “DEVONU LUG‘ATI-T-TURK” ASARIDAGI OLAMNING LISONIY MANZARASI.....	155
--	-----

O‘RXUN-YENISEY OBIDALARI MATNLARINI O‘QISH VA TRANSKRİPSIYA QILISH MUAMMOLARI.....	156
--	-----

AZIZ MUSHTARIY!

Davlatimiz tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy-ma'rifiy, ilm-u fanni rivojlantirishga qaratilgan siyosat, Turkiy Davlatlar Tashkilotining Samarqandda o'tkazilgan sammitida ko'zda tutilgan o'zaro aloqalarni jadallashtirish bo'yicha ishlab chiqilgan dastur va loyihalarni amalga oshirish hamda turkologiya sohasida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarini muvofiqlashtirish va yoritish maqsadida Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetida "Turkologik tadqiqotlar" xalqaro jurnali ta'sis etildi. Jurnal turkiy til va shevalar, Markaziy Osiyo turkiy xalqlari lisoniy va adabiy aloqalari tarixi, ijtimoiy-madaniy sohalarda amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalarini e'lon qilishga mo'ljallangan. Jurnalda muharrir minbari, tadqiqotlar, ilmiy axborot, taqriz va e'tirof, ilmiy anjuman, yosh tadqiqotchi, xotira, yubilyarlarimiz kabi ruknlar mavjud. O'zbek, turk, rus, ingliz va barcha turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

TAHRIRIYAT

DEAR READER!

B In order to implement programs and projects developed to accelerate the relationship envisaged at the summit of the Organization of Turkic States held in Samarkand, as well as to coordinate and highlight the research work carried out in the field of Turkic studies, the International Journal, Samarkand State University named after Sharof Rashidov, "Turkological Studies" passed the state registration. The journal is intended to publish the results of scientific research in the field of Turkic languages and dialects, the history of linguistic and literary relations of the Turkic peoples of Central Asia, the socio-cultural field. There are such headings as a young researcher, memory and our anniversaries. Articles written in Uzbek, Turkish, Russian, English and all Turkic languages are accepted.

EDITORIAL BOARD

SEVGİLİ OKUYUCU!

Özbekistan Cumhuriyeti devletinin sosyal-eğitimsel ve bilimsel gelişme politikasının başarılı şekilde uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla, Semerkant'ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatının zirvesinde öngörülen karşılıklı ilişkilerin hızlandırılması için geliştirilen program ve projeleri uygulamak, bilimsel çalışmaları koordine etmek, Türkoloji alanında yürütülen araştırma çalışmaları Semerkant Devlet Üniversitesi, uluslararası "Türkoloji Araştırmaları" dergisini tescil etmiştir. Dergi, Türk dili ve lehçeleri, Orta Asya Türk topluluklarının dil ve edebiyat ilişkileri tarihi, sosyo-kültürel alanlardaki bilimsel ve araştırma çalışmalarının sonuçlarını yayınlamayı amaçlamaktadır. Dergimizde editör kürsüsü, araştırma, bilim dünyasından, inceleme ve tanıma, bilimsel konferans, genç araştırmacı, hatıra, yıldönümleri gibi sütunlar yer almaktadır. Özbekçe, Türkçe, Rusça, İngilizce ve tüm Türk lehçelerinde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.

YAYIN KURULU

УВАЖАЕМЫЙ ЧИТАТЕЛЬ!

В целях реализации программ и проектов, разработанных для ускорения взаимоотношений, предусмотренных на состоявшемся в Самарканде саммите Организация Тюркских Государств, а также координации и освещения научно-исследовательской работы, проводимой в области тюркологии, Международный журнал, Самаркандского государственного университета имени Шарофа Рашидова, «Тюркологические исследования» прошел государственную регистрацию. Журнал предназначен для публикации результатов научно-исследовательских работ в области тюркских языков и диалектов, истории языковых и литературных связей тюркских народов Средней Азии, социокультурной области. В журнале есть такие рубрики, как подиум редактора, исследования, научная информация, рецензия и признание, научная конференция, молодой исследователь, память, юбилей. Принимаются статьи, написанные на узбекском, турецком, русском, английском и всех тюркских языках.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИИ

QUTLOV XATI

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 24-iyuldagi “Samarqand davlat universiteti faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 571-son Qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 13-yanvardagi “Samarqand Davlat universiteti faoliyatini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-82-sonli Qarorida belgilangan vazifalar ijrosini bosqichma-bosqich ta‘minlash hamda turkiy dunyoning bebaho merosini saqlab qolish, uni chuqur o‘rganib, kelgusi avlodlarimizga bezavol yetkazish, “Turkiy sivilizatsiyaning yangi davri: umumiy taraqqiyot va farovonlik sari” shiori ostida yangi yuksalish bosqichida amalga oshiriladigan ilmiy izlanishlarni xalqaro sahnada namoyish etish maqsadida Sharof Rashidov nomidagi Samarqand Davlat universiteti Turkologiya ilmiy-tadqiqot instituti qoshida “Turkologik tadqiqotlar” xalqaro jurnali ta‘sis etildi.

Turkiy xalqlarning ijtimoiy-madaniy aloqalari tarixi, Turk dunyosi tadqiqotlari, turkiy tillar dialektologiyasi, folklorshunoslik, qiyosiy tilshunoslik va adabiyotshunoslik, adabiy aloqalar va tarjimashunoslik, turk dunyosi geopolitikasi sohasida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalarini yoritish maqsadida chop etilishi ko‘zda tutilgan ushbu ilmiy jurnalni Oliy Attestatsiya Komissiyasi, “Scopus” va boshqa xalqaro ilmiy bazalarning ro‘yxatiga kiritish rejalashtirilgan. Jurnalda O‘zbekiston, shuningdek, AQSH, Turkiya va Ozarbayjon davlatlari olimlaridan iborat tahririyat kengashi shakllantirilgan. Jurnalda maqola va materiallar o‘zbek, turk va boshqa turkiy tillarda hamda rus, ingliz tillarida, bosma va elektron shaklda jamoatchilikka taqdim etiladi.

Ushbu jurnalning Turkiy dunyoda o‘zaro aloqalarni jadallashtirish bo‘yicha ishlab chiqilgan “Turkiy dunyo nigohi – 2040” konsepsiyasi, “Turkiy davlatlar tashkilotining besh yillik strategiyasi”ni amalga oshirish, eng asosiysi – tarixi, tili va madaniyati mushtarak bo‘lgan qardosh xalqlar va davlatlar o‘rtasidagi ilmiy hamkorlikni yuksak pog‘onaga olib chiqishga, 170 millionga yaqin aholi yashaydigan ulkan mintaqani o‘z ichiga olgan Turkiy Davlatlar Tashkiloti nufuzini yanada mustahkamlashga hamda mamlakatimizning xalqaro miqyosdagi imijini yuksaltirishga munosib hissa qo‘shishiga ishonamiz. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2022-yil 11-sentabrda Samarqandda bo‘lib o‘tgan Turkiy Davlatlar Tashkilotining Birinchi Sammitida ta‘kidlaganidek, “Bebaho ma‘naviy xazinani barcha a‘zo va kuzatuvchi davlatlar tillarida ham chop etsak, qardosh ellarimizni, avvalambor, yosh avlodlarimizni o‘zaro yaqinlashtirish uchun mustahkam zamin yaratgan bo‘lar edik”. Bu yo‘lda jurnal xodimlari hamda mualliflariga, uning dunyoning turli qismlaridagi o‘quvchilariga omad tilaymiz!

Prof. Dr. Rustam XALMURADOV,

*O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi
senatori,
Sharof Rashidov nomidagi
Samarqand Davlat universiteti rektori*

KUTLAMA MESAJI

Özbekistan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun 24 Temmuz 2018 tarihli "Semerkant Devlet Üniversitesi'nin faaliyetlerinin daha da iyileştirilmesine yönelik tedbirler hakkında"ki 571 sayılı, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 8 Ekim 2019 tarihli PF-5847 sayılı Kararıyla onaylanan Özbekistan Cumhuriyeti yüksek öğretim sisteminin 2030 yılına kadar geliştirilmesi konsepti, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 13 Ocak 2022 tarihli "Semerkant Devlet Üniversitesi'nin faaliyetlerini daha da geliştirmek için ek önlemler hakkında"ki PQ-82 sayılı Kararnamelerde belirtilen görevlerin adım adım uygulanması ve Türk dünyasının paha biçilmez mirasını korumak, incelemek ve gelecek nesillere aktarmak, Semerkant Devlet Üniversitesi "Türk medeniyetinde yeni bir dönem: ortak kalkınma ve refaha doğru" sloganıyla gelişmenin yeni aşamasında yürütülen bilimsel araştırmaları uluslararası sahnede sergilemek amacıyla Semerkant Devlet Üniversitesi bünyesindeki Türkoloji Araştırma Enstitüsünün bilimsel yayını olarak uluslararası "Türkoloji Araştırmaları" dergisi kurulmuştur.

Türk Dünyasındaki sosyo-kültürel ilişkilerin tarihi, Türk Dünyası araştırmaları, Türk Lehçeleri diyalektolojisi, Türk Dünyasının jeopolitiği, Folklor çalışmaları, Karşılaştırmalı dilbilim ve edebiyat çalışmaları, Edebyat ilişkileri ve çeviri çalışmaları alanlarındaki bilimsel araştırmaların sonuçlarını öne çıkarmak amacıyla yayınlanmak üzere hazırlanmış bu derginin Özbekistan Yüksek Öğretim Kurulu, "Scopus" ve diğer uluslararası bilimsel veritabanları listesine dahil edilmesi planlanmaktadır. Derginin yayın kurulu Özbekistan, ABD, Türkiye ve Azerbaycanlı bilimadamlarından oluşmaktadır. Dergide yer alan yazı ve materyaller, Özbekçe, Türkçe ve diğer Türk dillerinin yanı sıra Rusça, İngilizce, basılı ve elektronik ortamda kamuoyuna sunulmaktadır.

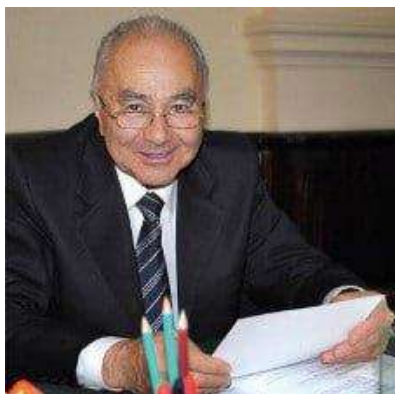
Bu derginin, Türk Dünyasında karşılıklı ilişkilerin hızlandırılması için geliştirilen "Türk Dünyası Vizyonu – 2040" konseptinin ve "Türk Devletleri Teşkilatının Beş Yıllık Stratejisi"nin hayata geçirilmesi, en önemlisi ortak tarih, dil ve kültüre sahip kardeş halklar ile ülkeler arasındaki bilimsel işbirliğini daha üst düzeye taşımaya, 170 milyondan fazla nüfusuyla devasa bir coğrafyayı yayılmış Türk Devletleri Teşkilatı'nın etkisini daha da güçlendirmeye ve ülkemizin uluslararası düzeydeki imajının yükseltilmesine değerli bir katkı sağlayacağına inanıyoruz.

Sn Cumhurbaşkanımız Şevket Mirziyayev'in 11 Eylül 2022 tarihinde Semerkant'ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatı'nın 1. Zirvesi'nde belirttiği gibi, "Bu paha biçilmez manevi hazineyi tüm üye ve gözlemci devletlerin dillerinde yayınlarsak, başta genç nesillerimiz olmak üzere kardeş ülkelerimizi birbirine yakınlaştırmamızın sağlam temellerini atmış oluruz". Bu yolda derginin ekibine ve yazarlarına olduğu kadar dünyanın farklı yerlerindeki okuyucularına da başarılar diliyoruz!

Prof. Dr. Rüstem HALMURADOV,

***Özbekistan Cumhuriyeti Yüksek Meclisi
Senatörü, Şeref Reşidov adına Semerkant
Devlet Üniversitesi Rektörü***

LETTER OF CONGRATULATION

In order to implement the tasks step-by-step specified in the Resolution No. 571 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated July 24, 2018 “On measures to further improve the activities of Samarkand State University”, the concept of the development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030, approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-5847 dated October 8, 2019, and in the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 13, 2022 “On additional measures to further improve the activities of Samarkand State University” PQ-82 and preserve the priceless heritage of the Turkic world, study it in depth and pass it on to our future generations, demonstrate scientific research on the international stage under the slogan “New Era of Turkish Civilization: Towards Common Development and Prosperity”, The international journal “Turkological Research” was established under the Turkology Research Institute of Samarkand State University named after Sharof Rashidov.

This scientific journal is intended to be published to highlight the results of scientific research in the fields of the history of socio-cultural relations of the Turkic peoples, research of the Turkic World, dialectology of Turkic languages, geopolitics of the Turkic World, folklore studies, comparative linguistics and literary studies, literary relations and translation studies. It is planned to include this scientific journal in the list of the Higher Attestation Commission, “Scopus” and other international scientific databases. The journal has an editorial board consisting of scientists from Uzbekistan, the USA, Turkey, and Azerbaijan. Articles and materials in the journal are presented to the public in Uzbek, Turkish, and other Turkic languages, as well as in Russian, and English, in printed and electronic forms.

We believe that this journal will make a worthy contribution to raising the image of our country at the international level, implementation of the concept of “Turkic World View – 2040” developed for the acceleration of mutual relations in the Turkic world and “Five-year strategy of the Organization of Turkic States”, the most important thing is to bring the scientific cooperation between brotherly peoples and countries with a common history, language and culture to a higher level, and further strengthen the influence of the Organization of Turkic States, which includes a huge region with about 170 million inhabitants.

As our President Shavkat Mirziyoyev stated at the First Summit of the Organization of Turkic States held in Samarkand on September 11, 2022, “If we publish this priceless spiritual treasure in the languages of all member and observer states, we would create a solid foundation for bringing our brotherly countries, especially our young generations closer to each other”. We wish good luck to the journal’s staff and authors, as well as its readers in different parts of the world!

Prof. Dr. Rustam KHALMURADOV,

Senator of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, Rector of Samarkand State University named after Sharof Rashidov

ПРИВЕТСТВЕННОЕ ПИСЬМО

Согласно Постановлению Кабинета Министров Республики Узбекистан от 24 июля 2018 года № 571 “О мерах по дальнейшему совершенствованию деятельности Самаркандского государственного университета”, Концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года, утвержденная Указом Президента Республики Узбекистан от 8 октября 2019 года № ПФ-5847, и задаче, поставленной в постановлении Президента Республики Узбекистан от 13 января 2022 года № ПП-82 “О дополнительных мерах по дальнейшему совершенствованию деятельности Самаркандского государственного университета” под девизом “Новая эра

тюркской цивилизации: к общему прогрессу и процветанию”, с целью глубокого изучения и сохранения бесценного наследия тюркского мира, и чтобы безукоризненно передать его будущим поколениям, был учрежден международный журнал “Тюркологические исследования” при Научно-исследовательском институте Тюркологии Самаркандского государственного университета им.Шарафа Рашидова.

Данный научный журнал, планируется включить в базу Высшей аттестационной комиссии, “Scopus” и других международных научных изданий, который предназначен для освещения результатов научно-исследовательской работы в области истории социокультурных связей тюркских народов, диалектологии тюркских языков, фольклористики, сравнительного языкознания и литературоведения, литературных связей и переводоведения, геополитики тюркского мира. В журнале сформирован редакционный совет, состоящий из ученых Узбекистана, США, Турции и Азербайджана. Статьи и материалы журнала доступны общественности на узбекском, турецком и других тюркских языках, а также на русском, английском языках, в печатном и электронном виде.

Разработанная этим журналом концепция “Видение тюркского мира – 2040” для ускорения взаимоотношений в тюркском мире, реализации “Пятилетней стратегии Организации тюркских государств” – главное между братскими народами и стран с общей историей, языком и культурой. Надеемся, что она внесет достойный вклад в вывод научного сотрудничества на более высокий уровень, в дальнейшее укрепление авторитета Организации тюркских государств, включающей в себя огромный регион с населением около 170 млн. жителей, а также повышению имиджа нашей страны на международном уровне. Как отметил наш Президент Шавкат Мирзиёев на Первом Саммите Организации тюркских государств в Самарканде 11 сентября 2022 года: “Если бы мы напечатали бесценное духовное сокровище на языках всех государств-членов и наблюдателей, мы создали бы прочную основу для сближения наших братских народов и, прежде всего, нашего молодого поколения”. Удачи на этом пути сотрудникам и авторам журнала, его читателям из разных уголков мира!

Проф. Др. Рустам ХАЛМУРАДОВ,

Сенатор Олий Мажлиса Республики Узбекистан, ректор Самаркандского государственного университета имени Шарафа Рашидова

ÖMƏR SEYFƏDDİNİN BƏDİİ NƏSRİNDƏ DÖVRÜN İCTİMAİ-SİYASİ SƏCİYYƏSİ

Aytən ABBASOVA,

Bakı/Azərbaycan,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Türkoloji mərkəzin Türk ədəbiyyatı bölməsinin baş mütəxəssisi,

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,

E-mail: ayten.abbasova@list.ru,

ORCID: 0000-0003-3799-8794

ANNOTASIYA

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Türkiyənin ədəbi-mədəni həyatında bir çox sferalarda əsaslı dönüş yaratmağa nail olmuş istedadlı gənclərdən ibarət yeni bir nəsil yetişirdi. Bu gənclər türk ədəbi dilinin sadələşdirilməsi, ədəbiyyatın milliləşdirilməsi üçün ciddi şəkildə çalışdılar. Onlardan biri də türk dilinin saflığı uğrunda yorulmadan mübarizə aparmış, türk realist nəsrinin, hekayə janrının inkişafında əvəzsiz xidmətləri olan Ömər Seyfəddindir (1884-1920). Hekayə ustası yaşadığı dövrdə ölkədəki ictimai-siyasi vəziyyəti, baş verən hadisələrin insan talelərində buraxdığı dərin izləri çox gözəl analiz etmiş və öz əhəmiyyətini bu gün də itirməyən qiymətli əsərlər yazmağa müvəffəq olmuşdur. Onun yaradıcılığında köhnəlmiş, aktuallığını itirmiş, zamanın tələbinə uyğun olmayan, vətəninin, xalqının maraqlarını əks etdirməyən heç bir problem özünə yer tapmamışdır. Sadə, rəvan üslubu ilə fərqlənən Ömər Seyfəddinin hekayələrində dövrün ictimai-sosial problemləri öz əksini tapmış və zəhmətkeş zümrənin nümayəndələri bədii qəhrəman səviyyəsinə qaldırılmışdır. Bu əsərlərdə özünə qədər yazılmış olan hekayələrdən fərqli olaraq qəhrəmanların xarakterləri geniş təhlil olunur, onların duyğularına, düşüncələrinə, geniş yer verilir, psixoloji təhlillər aparılır.

Açar sözlər: Ömər Seyfəddin, hekayə, nəsr, ictimai-siyasi proseslər, türk dili, sosial vəziyyət, obraz.

O'MER SEYFEDDİN NASRIDA DAVR İJTİMOİY-SİYOSİY XUSUSIYATLARI

Aytən ABBASOVA,

Boku, Ozarbayjon,

Ozarbayjon davlat pedagogika universiteti

Turkologiya markazi turk adabiyoti bo'limi bosh mutaxassisi,

filologiya fanlari nomzodi,

E-mail: ayten.abbasova@list.ru,

ORCID: 0000-0003-3799-8794

ANNOTATSIYA

19-asr oxiri va 20-asr boshlarida Turkiya adabiy-madaniy hayotida ko'plab jabhalarda tub o'zgarishlarni amalga oshirishga muvaffaq bo'lgan iste'dodli yoshlarning yangi avlodi yetishib chiqmoqda. Bu yoshlar turk adabiy tilini soddalashtirish, adabiyotni milliyashtirish yo'lida jiddiy mehnat qildilar. Ulardan biri turk tilining sofligi uchun tinimsiz kurashgan, turk realistik nasri va hikoya janri rivojiga beqiyos hissa qo'shgan O'mer Seyfeddindir (1884-1920). Ustoz hikoyanavis o'z hayoti davomidagi mamlakatdagi ijtimoiy-siyosiy vaziyatni, sodir bo'lgan voqealarning inson taqdirida qoldirgan chuqur izlarini juda yaxshi tahlil qilib, bugungi kunda ham o'z ahamiyatini

yo‘qotmagan qimmatli asarlar yozishga muvaffaq bo‘ldi. Uning ijodida eskirgan, o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan, zamon talablariga javob bermaydigan, o‘z yurti, xalqi manfaatlarini aks ettirmaydigan hech bir muammo o‘z o‘rnini topgani yo‘q. O‘mer Seyfiddinning sodda va ravon uslubi bilan ajralib turadigan hikoyalarida o‘sha davrning ijtimoiy muammolari o‘z aksini topgan, mehnatkashlar sinfi vakillarini badiiy qahramonlar darajasiga ko‘targan. Bu asarlarda o‘sha davrning ijtimoiy-ijtimoiy muammolari o‘z ifodasini topdi va mehnatkashlar sinfi vakillari badiiy qahramonlar darajasiga ko‘tarildi. O‘mer Seyfeddin hikoyalarida o‘zidan oldin yozilgan hikoyalardan farqli o‘laroq, qahramonlar xarakteri keng tahlil qilinadi, ularning his-tuyg‘ulari, fikrlariga keng o‘rin beriladi, psixologik tahlillar olib boriladi.

Kalit so‘zlar: O‘mer Seyfeddin, hikoya, nasr, ijtimoiy-siyosiy jarayonlar, turkiy til, ijtimoiy holat, obraz.

SOCIO-POLITICAL FEATURES OF THE PERIOD IN THE LITERARY PROSE OF OMAR SEYFEDDIN

Aytan ABBASOVA,

Baku, Azerbaijan,

Azerbaijan State Pedagogical University,

Chief specialist of the Turkish literature,

department of the Turkological Center, Ph.D. in Philology,

E-mail: ayten.abbasova@list.ru,

ORCID: 0000-0003-3799-8794

ANNOTATION

At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, a new generation of talented young people was growing up, who managed to make a fundamental change in many spheres in the literary and cultural life of Turkey. These young people worked seriously for the simplification of the Turkish literary language and the nationalization of literature. One of them is Omar Seyfeddin (1884-1920), who tirelessly fought for the purity of the Turkish language and made invaluable contributions to the development of Turkish realist prose and narrative genre. He very well analyzed the socio-political situation in the country during his lifetime, the deep traces left by the happenings on human destinies, and managed to write valuable works that have not lost their importance even today. In his creativity, no problem that is outdated, has lost its relevance, does not meet the requirements of the time, does not reflect the interests of his country and people has found a place. In the stories of Omar Seyfeddin, distinguished by his simple and smooth style, social problems of the time were reflected and the representatives of the working class were raised to the level of artistic heroes. Unlike the stories written in these works, the characters of the heroes are extensively analyzed, their emotions and thoughts are given ample space, and psychological analyzes are carried out.

Key words: Omar Seyfeddin, story, prose, socio-political processes, Turkish language, social situation, image.

СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРИОДА В ЛИТЕРАТУРНОЙ ПРОЗЕ ОМАР СЕЙФАДДИН

Айтан АББАСОВА,

Баку, Азербайджан,
Азербайджанский государственный педагогический университет,
Главный специалист отдела турецкой литературы Тюркологического центра,
кандидат филологических наук,
E-mail: ayten.abbasova@list.ru,
ORCID: 0000-0003-3799-8794

АННОТАЦИЯ

В конце 19 - начале 20 века подрастало новое поколение талантливой молодежи, сумевшей коренным образом изменить многие сферы литературной и культурной жизни Турции. Эти молодые люди серьезно работали над упрощением турецкого литературного языка и национализацией литературы. Одним из них является Омар Сейфеддин (1884-1920), который неустанно боролся за чистоту турецкого языка и внес неоценимый вклад в развитие жанра турецкой реалистической прозы и повествования. Он очень хорошо проанализировал общественно-политическую ситуацию в стране при жизни, глубокие следы, оставленные событиями на человеческих судьбах, и сумел написать ценные произведения, не утратившие своего значения и сегодня. В его творчестве не нашлось места ни одной проблеме, которая устарела, потеряла свою актуальность, не отвечает требованиям времени, не отражает интересы своей страны и народа. С рассказами Омара Сейфеддина, отличающегося своим простым, плавным стилем, в турецкую литературу Турции пришли «простые люди», и события, разворачивающиеся в его произведениях, говорили не только об аристократическом образе жизни Стамбула и увеселительных тусовках дворянского общества. В этих произведениях нашли отражение социальные проблемы того времени, а представители рабочего класса были возведены в ранг художественных героев. В рассказах Омара Сейфеддина, в отличие от рассказов, написанных до него, широко анализируются характеры героев, достаточно места уделяется их эмоциям и мыслям, проводится психологический анализ.

Ключевые слова: Омар Сейфеддин, рассказ, проза, общественно-политические процессы, турецкий язык, социальная ситуация, образ.

GİRİŞ

XIX əsrin sonlarından etibarən dayaqları dərindən sarsılmağa başlamış Osmanlı imperiyası iri imperialist dövlətlərin – İngiltərə, Fransa, Rusiya, ABŞ və Almaniyanın maraq dairəsinə çevrilmişdi. İri dövlətlərin Türkiyəni müstəmləkəyə çevirməyə çalışdıqları bir dövrdə Türkiyəni inqilabi hərəkət dalğası bürümüşdü. XIX əsrin 90-cı illərindən etibarən ölkədə hökm sürən acınacaqlı vəziyyətə qarşı mübarizə aparan “Gənc türklər”in Parisdə yaratdıqları “İttihad və tərəqqi” partiyasının 20 illik mübarizəsi 1908-ci ildə “Gənc türklər” inqilabı ilə nəticələndi. Səriştəsiz daxili və xarici siyasət nəticəsində Türkiyə Birinci Dünya müharibəsində ağır itkilər vermiş, mühüm strateji əhəmiyyəti olan bir sıra ərazilərini itirmişdi. Bu dövrdə Türkiyədə qaynar siyasi hadisələrlə yanaşı ədəbi-mədəni həyatda da fəallıq özünü göstərirdi. Tənzimat dövründən etibarən türk ədəbiyyatında özünü ciddi şəkildə göstərən müasirləşmə və yeniləşmə meylləri var idi. Tənzimatçılar həm ölkənin idarə sistemindəki köhnəliklərdən, həm də köhnəliyin qalığı hesab etdikləri bəzi sənət və ədəbiyyat anlayışlarından xilas olmağa çalışırdılar. Bu dövrdə Türkiyənin ədəbi-mədəni həyatının bir çox sferalarında əsaslı dönüş yaratmağa nail olmuş istedadlı gənclərdən ibarət yeni bir nəsil formalaşdı. Onlar türk ədəbi dilinin sadələşdirilməsi, ədəbiyyatın milliləşdirilməsi, türk ədəbiyyatını bacardıqca xalq kütlələrinə yaxınlaşdırmaq üçün ciddi şəkildə

çalışırdılar. Onlardan biri də türk dilinin saflığı uğrunda yorulmadan mübarizə aparmış, türk realist nəsrinin, hekayə janrının inkişafında, ümumiyyətlə, türk ədəbiyyatının mövzu dairəsinin genişlənməsində əvəzsiz xidmətləri olan Ömər Seyfəddindir. Onun yaradıcılığı türk ədəbiyyatı tarixində əhəmiyyətli dönüş nöqtəsidir. Millətinin tarixini çox gözəl bilən hekayə ustası yaşadığı dövrdə ölkədəki ictimai-siyasi vəziyyəti, baş verən hadisələrin insan talelərində buraxdığı dərin izləri çox gözəl analiz etmiş və elə bu səbəbdən də öz əhəmiyyətini bu gün də itirməyən qiymətli əsərlər yazmağa müvəffəq olmuşdur.

ƏSAS HİSSƏ

Türkiyə tarixinin ictimai-siyasi cəhətdən olduqca gərgin bir dövründə - XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində yazıb-yaradan sənətkarın bədii yaradıcılığı Türkiyə türk ədəbiyyatı tarixində əhəmiyyətli dönüş nöqtəsi kimi qiymətləndirilə bilər. Ömər Seyfəddinin yaradıcılığında köhnəlmiş, aktuallığını itirmiş, zamanın tələbinə uyğun olmayan, vətəninin, xalqının maraqlarını əks etdirməyən heç bir problem özünə yer tapmamışdır. Sadə, rəvan üslubu ilə fərqlənən Ömər Seyfəddinin hekayələri ilə Türkiyə türk ədəbiyyatına “adi adamlar” gəlmiş, əsərlərində cərəyan edən hadisələr təkcə İstanbulun aristokrat həyat tərzindən, kübar cəmiyyətin əyləncə məclislərindən bəhs etməmişdir. Bu əsərlərdə dövrün ictimai-sosial problemləri öz əksini tapmış və zəhmətkeş zümrənin nümayəndələri bədii qəhrəman səviyyəsinə qaldırılmışdır. Ömər Seyfəddinin hekayələrində özünə qədər yazılmış olan hekayələrdən fərqli olaraq qəhrəmanların xarakterləri geniş təhlil olunur, onların duyğularına, düşüncələrinə geniş yer verilir, psixoloji təhlillər aparılır. Baş verən hadisələr, hekayələrin qəhrəmanları əlahiddə göstərilir, sosial vəziyyətləri, yaşadıkları cəmiyyətdə tutduqları mövqeləri ilə birlikdə təqdim olunur.

Yazıcının “At” adlı ilk hekayəsi 4 aprel 1908-ci ildə “Tənqid” jurnalının 1-ci sayında çap olunmuşdur. Bu hekayədə yazıcının ictimai məsələlərə həssaslığı xüsusilə diqqəti cəlb edir. Hekayədə bir gənc at üzərində geniş düzənlikləri, çəmənləri dolaşır. Ətrafdakı ölü səssizlik, boş qalmış çöllər, səmanın tutqunluğunu görən gənc beş-altı əsr bundan əvvəl yaşamadığı üçün çox təəssüflənir. Özünü əcdadları ilə müqayisə edir. Bir zamanlar misilsiz qəhrəmanlıqları ilə dünyanı lərzəyə salan əcdadlarını xatırlayanda öz yaşadığı dövrdəki gəncliyin səfil bir vəziyyətdə olduğunu düşünür. “Evler miskin ve tembel uyuyor gibiydi. Birden dizgini çektim. Atım durdu. Etrafıma baktım. Bu pis və asayışperver manzara bana o kadar nefretimiz göründü ki, ...ağlamak arzu ettim. Atımı tekrar geri döndürmək, şu hali dağlara kaçmak istedim. Böyle sükut-ı miskinane içinde yaşamaktan oralarda açlıktan və soğuktan ölmek daha iyiydi” (Seyfettin, 1988: 34).

Qaçmaq, uzaqlaşmaq, bu miskin mənzərədən xilas olmaq istəyən gənc bir an duruxur, qaçmağın xilas yolu olmadığını düşünür. XX əsrdə bu şəkildə yaşadığından utanan gənc at yerinə motosiklet sürməyə qərar verir. Ancaq yaşadığı ölkədə motosikletlə gedəcək rəvan yolun olmadığını anlayır. “Bir motosiklet alacağım. Fakat bu mümkün mü? Bana maziler, vahşetler, lezzet-i harbü vega yerine, ihtimal ki müstabel-i namahdudu tahayyül ettirecek olan bu makina, bu zavallı masnu, acaba burada yürümek için kaç kilometre yol bulabilecek?” (Seyfettin, 1988: 36). Bu sözlərlə yazıçı yaşadığı ölkədə bir çox şeyin kökdən dəyişməyə ehtiyacı olduğunu vurğulayır. Osmanlı dövlətinin qərbə meylinin yalnız sözdə olduğunu düşünən gənc yazıçı hələ ilk qələm təcrübəsində bir sıra sahələrdə yeniliklər etməyə ehtiyacın olduğunu, Avropa modeli ilə ölkənin idarə edilməsinin qeyri-mümkünlüyünü nəzərə çatdırmağa çalışır. Göründüyü kimi, həyat gerçəkliklərinə münasibət bildirərkən o, cəmiyyətdəki çatışmazlıqları, dövrün sosial problemlərini tənqid etməklə kifayətlənməmiş, çatışmazlıqları doğuran müxtəlif səbəbləri axtarmış, həlli yollarını da göstərməyə çalışmışdır. Yazıçı yaradıcılığa başladığı ilk gündən etibarən gördüyü

nöqsan və mənfiliklərə qarşı mübarizə aparmağa çalışmış, bunun üçün ən uğurlu yol kimi satırını seçmişdir.

Geniş mövzu dairəsinə malik olan çoxsaylı hekayələrində yazıçı türkcülük və milliyətçiliyin təbliğinə də geniş yer ayırmışdır. Ömər Seyfəddin yaşadığı geniş ərazidə türklər üçün tək xilas yolunun “milliyətçilik” olduğunu hər fürsətdə qeyd edir, pafosla səsləndirilən “suveren dövlət” şüarına qarşı çıxır, bunun türklər üçün uçurum olduğuna inanırdı. Onun fikrincə, bir milləti millət edən başlıca amil onun dilidir. O, yalnız dili vasitəsilə yaşaya bilər. Ömər Seyfəddin bir insanın türk olması üçün türkcə danışmalı, müsəlman olmalı, türk tərbiyəsi ilə yetişməli və adət-ənənələrini bilməli olduğunu dönmə-dönə vurğulayırdı. Hekayələrində də millətini sevməyənləri, türk mədəniyyətini mənimsəməmiş olanları, milli kimliklərindən uzaq düşənləri kəskin tənqid hədəfinə çevirirdi. “Lənət milliyətini, tarixini, keçmişini, əcdadlarını inkar edənlərə!” deyən yazıçı öz milli kökündən qopan insanları pisləyir, hər fürsətdə milli kimliyə çağırış ideyasını irəliləndirirdi. Ö. Seyfəddin onu çox düşündürən bu məsələni “Bic” hekayəsində də dilə gətirmişdir. Bir türk gənci Misirdə uzun illər görmədiyi Ahmet Nihat adlı məktəb yoldaşı ilə rastlaşır. Hələ məktəb illərində “fransız Nihat” kimi tanınan, dinsizliyi ilə fəxr edən, Avropa sayağı geyimlər geyinən, türklərə aid olan hər şeyi təhqir edən, aşağı görən, hətta türklüyündən utandığını çəkinmədən dilə gətirən bu gənc indi daha da özündən uzaqlaşmış, özündə türk olduğunu sübut edən heç bir iz qoymamışdır. “Tanıdığım Ahmet Nihat katolik ola bilər. İncanı elbise kimi dəyişdirə bilən, vicdanını adi bir eşya kimi satan insanlar bu dünyada az dəğildir. Lakin İstanbul'da doğan, anası Türk, babası Türk olan, Türkçe konuşan bir ailedən çıxan, damarlarında Türk kanı akan bir Ahmet Nihat milliyətini dəyişdirəmez, Fransız olamaz, yalnız kendini aldatır...” (Seyfettin, 1987: 11). Ancaq söhbət əsnasında Ahmet Nihatın bu hərəkətlərinin əsl səbəbi bəlli olur. Ahmet Nihatın anası onu müalicə edən fransız həkimlə həyat yoldaşına xəyanət etmiş, bu münasibətdən bir oğlu dünyaya gəlmişdir. Ancaq bu həqiqəti uzun illər oğlundan da gizləmiş, yalnız ölüm döşəyində oğluna atasının fransız olduğunu demişdir. Ahmet Nihatın ona danışdığı hekayəni diqqətlə dinləyən dərhal İstanbuldakı gördüyü, geyim və hərəkətləri əcaib olan onlarla türk gəncini xatırlayır. O bir an qorxuya düşür, belə davam edərsə, türklüyün məhv olacağını düşünür, şanlı qəhrəmanlıq tarixinə malik olan bir millətin bu günkü vəziyyətini gördükcə bu qorxu onun bütün vücuduna hakim kəsilir. “Otelde, yatağımda o gece sabaha kadar hemen hiç uyumadım. Hep Ahmet Nihat'ın mektepteki tatsız, biçimsiz hallerini ve soğuk reveranslarını, garip vaziyetlerini düşünüyorum ve sonra İstanbul'da Türklüğünü inkâr eden, Türklükten nefret eden, Türklüğü hakir görüp bütün varlıklarıyla Avrupalılaşmaya çalışan uzun tırnaklı, son moda giysili, tek gözlüklü züppeleri hatırlıyorum, içimden: “Acaba bunların da hepsi piç mi? diyordum.” (Seyfettin, 1987: 19).

İtaliyanın Trablisə hücumu və ölkədə müharibənin yaratdığı sarsıntılar, hərəc-mərclik yazıçıda milliyətçilik duyğularını daha da qabartmışdı. Onun bu illərdə yazdığı hekayələrinin böyük bir qismi də elə bu mövzuda idi. Ona görə də yazıçı öz millətində xor baxanları, əslini dananları hər fürsətdə tənqid edirdi. Bu baxımdan onun “Primo türk uşağı” hekayəsinin yaradıcılığında özünəməxsus yeri var. Hekayənin “Necə doğuldu” adlı I hissəsi 1911-ci ildə “Gənc qələmlər” jurnalında, “Necə öldü” adlı II hissəsi isə 3 il sonra – 1914-cü ildə İstanbulda “Türk sözü” jurnalında çap olunmuşdur. Hekayənin əvvəlindəki “Vatan, ne Türkiyədir Türklərə, ne Türkiyə, Vatan böyük və müəbbət bir ülkedir: Turan!” misraları yazıçının hekayəni yazmaqda məqsədini aydın göstərir. Hekayənin qəhrəmanı Kənan bəy türklərə, türkcülüyə qarşı olan, avropalıların adət-ənənələrinə, həyat tərzlərinə həsəd aparən və bu tərzdə yaşayan bir insandır. Evləndiyi italyan qızı Qrazianın ailəsi ilə tanış olarkən özünü türk yox, rum kimi təqdim edən

Kənan bəy illər keçdikcə öz milli-mənəvi dəyərlərindən daha da uzaqlaşmışdır. İtaliyanın Trablisi işğal etdiyi gün bütün həyatı Kənan bəyin gözlərinin önündən keçir. O, uzun illərdir ki, bütövlükdə ruhunu əsir alan avropalıların qulu olduğunu düşünür və düşündükcə öz gözündə kiçilir, cılızlaşır. Bu günə qədər “mən türkəm” deməkdən çəkinən Kənan bəy öz doğma məmləkətində xalqının, tarixinin böyüklüyünü, əcdadlarının qəhrəmanlıq keçmişini danan, millətindən uzaq minlərlə avropalaşmış insanın olduğunu düşünür. Fikrən uşaqlığının keçdiyi Bursadakı ata-baba evinə gedir. İllərlə sürdüyü həyat tərzinə, türklüyündən uzaqlaşmasına görə peşmançılıq keçirir. İndi Kənan iki yol ayrıcındadır. Türkiyədə siyasi vəziyyətin gərginləşməsindən qorxan həyat yoldaşı ona İtaliyaya getməyi təklif edir. Kənan Primo adını verdiyi tək övladını və həyat yoldaşını çox sevir. Amma vətənidən də ayrılmaq istəmir.

Müəllif çatdırmaq istədiyi ideyanı Primonun sinif yoldaşı Orxanla söhbəti ilə verməyə çalışır. Türk dilində yaxşı danışa bilməyən Primo Orxanın ondan “Sənin atan türk deyilmi?” sualı qarşısında nə deyəcəyini bilmir. Orxan ona türk millətinin dünyanın ən cəsur, ən qəhrəman milləti olduğundan, bir zamanlar bütün Asiyaya hökmranlıq etdiyindən, Atillanın Avropanı necə diz çökdürdüyündən bəhs edir. Orxanın danışdıqlarını diqqətlə dinləyən Primo türk olmasından iftixar duyur. Evə gələndə qapının dəliyindən valideynlərinin söhbətinə qulaq asır. Anasının İtaliyaya getməkdə, Kənanın getməyəcəyi təqdirdə Primonu özüylə aparacağına ısrarlı olduğunu görən Primo içəri girir. Əslində kim olduğunu dərk edən uşaq anasının onu qucaqlamaq istədiyini görür və rədd edir. “Primo ellerini kalçalarına dayar, heyecanlı tavrıyla annesini və babasını süzer və gayet bozuk bir Türkçe ile “Ben... Turko çocuk ...Ben yok İtalyano... Ben burda... Ben çocuk Türk...” diye haykırır. Primo sonra seri bir hareketle kenardaki hasır sandalyeyi kaparak kanepeye fırlar ve şiddetle Victor Emmanuel’in resmine vurarak onu parçalar. Kenan Bey sevinçli və şuarsuz bir şəkildə ayağa kalkar, kanepenin üzərində, yüksəklerden kendisine bakan bu Türk çocuğunu kucaklar onu göğsünə bastırır alnından öper, öper.” (Seyfettin, 1988: 40-41).

Hekayənin I hissəsi Kənan bəyin övladını bərk-bərk bağına basması ilə tamamlanır. Hekayənin sonluğu göstərir ki, müəllif xalqının gələcəyindən narahat olsa da, kökləri çox qədim olan doğma millətinin daima yaşayacağına, var olacağına inamını qətiyyənlə itirmir.

Hekayənin II hissəsində görünür ki, Kənan bəy həyat yoldaşından ayrılmışdır. Primo adlandırdıqları oğlunun adını dəyişərək Oğuz qoymuşdur. Bir vaxtlar Primo adlandırılan bu türk övladı indi türkün şanlı səhifələrini əks etdirən kitablar oxuyur, vətənpərvərlik hissləri onda gündən-günə güclənir. Çox keçmir ki, Selanik yunanlar və bolqarlar tərəfindən hücumla məruz qalır. Oğuz vətəninin gözləri qarşısında əldən getməsi ilə barışa bilmir. Amma zabitlərin səssizcə İstanbulla göndərilmələrini və müharibə etmədən Selaniki tərk etmələrini gördükdə çox məyus olur, gəncin qəlbində təlatümlər qopur. “Kabihat bize türklümüyüzü unutturan sebeplerde” deyən ata oğluna başa salmağa çalışır ki, millətinin adını bilməyən, öz dilində yazıb-oxumağı bacarmayan, öz tarixini bilməyən, düşmənlərini qardaş bilən bir xalqın sonu yalnız faciədir. “Türküm və düşmanım size kalsam da bir kişi” (Seyfettin, 1987: 70) sözləri ilə düşməne nifrətini bildirən gəncin ümidləri bir anlıq atasının bu sözlərindən sonra puç olur və düşünür: “Bu zavallı zabitlər “Turan”ın ne demək olduğunu bir-birlərinə soracaq kadar milliyyətlerinden haberləri yoxtu. Türk tarihinin bir harfını bile bilmiyorlardı. Halbuki düşmanlarımız kendi milliyyətlerinin ruhundan aldıkları mefkure ideallerle ileri atıyorlar, tarihlerin onlara söylediği büyük vazifeyi icra ediyorlar.” (Seyfettin, 1988: 61). Gənc qarışıq yuxular görür. Elə hekayə də onun yuxusu ilə tamamlanır. Yuxuda görür ki, hər tərəfi qan bürümüşdür, düşmənlər qan gölü içərisində boğulur. Ancaq türkün şanlı bayrağı lap yüksəklərdə dalğalanır. Bununla ürəyi hər zaman vətən sevgisi ilə döyünən yazıçı xalqının xoşbəxt gələcəyinə və qələbəyə olan inamını əks etdirir.

1917-ci ildən sonra yazıcının hekayə yaradıcılığında yeni bir mərhələ başlayır. Türkiyənin Birinci Dünya müharibəsindən məğlub çıxması, Trablisin itirilməsi, Mudros sazişinin ağır şərtlərinin gətirdiyi məğlubiyət orduda və xalqda ümitsizlik və yaratmışdı. Ömər Seyfəddin bu dövrdə bir yandan türk tarixindən təsirlənərək qəhrəmanlıq və milli kimlik duyğularını özündə ehtiva edən əsərlər qələmə almışdır. Ədib qəhrəmanlıq və tarixi mövzulu hekayələrinin böyük əksəriyyətini məhz 1917-ci ildə yazmışdı. “Yeni məcmuə” jurnalında dərc etdirdiyi bu hekayələrin mövzusu əsasən Osmanlı tarixinin şanlı qəhrəmanlıq səhifələrindən alınmış, bunlar arasında “Fərman”, “Forsa”, “Topuz”, “Başını verməyən şəhid”, “Təsəlli”, “Təkə tək”, “Falçı”, “Mədəniyyət” və başqaları məzmun və mündəricəsinə görə xüsusi diqqət çəkir.

Ömər Seyfəddinin “Yeni qəhrəmanlar” adlı hekayələr silsiləsi də yaradıcılığında əhəmiyyətli yer tutur. Bu başlıq altında toplanan hekayələrində (“Qaç yerindən”, “Aleko”, “Müjdə”, “Çanaqqaladan sonra” və s.) yazıçı tarixi hadisələrin təsvirindən uzaqlaşaraq, yaşadığı, müasiri olduğu, tarixi hadisələrlə zəngin olan bu ağır dövrdə də vətən, millət təəssübkeşlərinin, bütün varlığı ilə azadlığa, hürriyyətə bağlı insanların olduğunu göstərməyə çalışmış, müasir qəhrəmanları təsvir etmişdir. Adı çəkilən hekayələrdə hadisələr türk-yunan müharibələri dövrünə təsadüf edir. “Qaç yerindən” hekayəsində müəllif Yəhya Kamal Bayatlının prototipini yaradaraq keçmişə idealizə etmək hallarını pisləmiş, onun timsalında yalnız keçmişdən, tarixi qəhrəmanlardan bəhs edən yazıçıları tənqid etmişdir. Müəllif qələmini yalnız tərif etmək, keçmişə idealizə etmək üçün işə salan yazıçıları passivlikdə günahlandırır, onları həyatın nəbzini tutmağa, zamanın tələblərinə cavab verməyə çağırır. Hekayədə yazıçı obrazı ilə yanaşı həkim obrazı da yaradılmışdır. Həkim yazıçını hədsiz dərəcədə xəyalpərvər olmaqda günahlandırır, həyat həqiqətlərini olduğu kimi görə bilmədiyini üçün onu qınayır. Həkim yazıçıya belə deyir: “Sen yeni kahramanları, medeni, yəni milli kahramanları asla anlayamazsın. Onlar gürültülü tebcilə, pohpoha, alayışe tenezzül etmezler, hatta böyle reklamlardan iğrenirler. Kahramanlıklarının kendilerine değil, millete, orduya ait olduğunu söylerler.” (Seyfettin, 1990: 55).

Həkim yazıçı ilə söhbəti zamanı sübut etməyə çalışır ki, keçmişə bağlanmaqla günün nəbzini tutmaq olmaz. Çanaqqala döyüşündə böyük şücaətlər göstərmiş, dəfələrlə ağır yaralanan Fərhad Əli bəy haqqında yazıçıya danışır, onun şücaətlərini, mərdliyini, amma hamısından üstün düzgün düşüncələri olduğunu söyləyir. Həkim onu da qeyd edir ki, Fərhad Əli bəyin fikrincə bir qəhrəman yalnız öldükdən, əbədi həyata qovuşduqdan sonra qəhrəman kimi anılmalıdır. Sağ ikən mükafatlanma qəhrəmanlığın müqəddəsliyinin itməsinə səbəb ola bilər.

Ömər Seyfəddin bir qrup hekayələrində XIX əsrin sonlarından başlayaraq Qərbi Avropa dövlətlərinin Türkiyəyə marağının artması və bunun ağır nəticələrinin tənqidi mühüm yer tutur. Onun bu dövrdə yazılmış əsərlərində mübarizə ruhu aydın duyulur, əsərlərinin ideya istiqamətindəki fərqlilik ilk baxışdan nəzərə çarpır. Yazdığı əsərlərlə Türkiyənin ictimai-siyasi həyatını hərtərəfli işıqlandıran istedadlı yazıçı eyni zamanda bütün dünyada baş verən hadisələrlə yaxından maraqlanmış, bəşəri mövzulara da toxunmuşdur. Ömər Seyfəddin Qərbi Avropanın iri imperialist dövlətlərinin Şərq ölkələrində apardıqları mənfur siyasəti pisləyir, öz məqsədləri üçün burada yaşayan xalqların başına gətirdikləri oyunları, insan hüquqlarının tapdalanmasını hər məqamda pisləyirdi. Yazıçı xüsusilə də Almaniyanın Türkiyədə nüfuzunun artmasını, xalqının da Avropaya olan meyli nəticəsində öz milli-mənəvi dəyərlərindən uzaqlaşmasını açıqca görür və buna biganə qala bilmir. Bu baxımdan onun “Fon Sadriştaynın oğlu” hekayəsi xüsusilə diqqətə cəlb edir. Alman bir qadınla evlənən Sədrəddin adlı bir türk hədsiz dərəcədə almanpərəst olduğuna görə ətrafındakılar tərəfindən “Fon Sadriştayn” adlandırılır. Onun alman qadını ilə evlənməsindən 25 ildən çox bir müddət keçmişdir. Daha çox pul qazanmaqla keçən bu fərəhsiz illər ərzində

Sədrəddin bir oğul övladı böyütmüşdür. İllər boyu atasına türkləri, anasına isə almanları daha çox sevdiyini söyləyən oğul bu sözləri ilə yalnız mənfəət əldə etmək, valideynlərindən daha çox pul qoparmaq məqsədi güdmüşdür. Fon Sadriştayn illər boyu əziyyətlə topladıqları pulları bankdan gizlicə götürüb qaçan oğlunun ona vurduğu zərbənin təsirindən özünə gələ bilmir. Bu günlərdə Orxan adlı gənc bir şairin əldə etdiyi uğurlar haqqında eşidir. Əslində ədəbiyyatı heç də sevməyən Sadriştayn bütün türk xalqının istəklisinə çevrilmiş Orxan adlı gənc şairin əsərlərini, xüsusilə də “Ölkənin oyanışı” şeirini böyük həvəslə oxuyur. Hələ 27 yaşında olmasına baxmayaraq böyük şöhrət qazanan bu şair 19 yaşında ikən bütün Anadolunu gəzmiş, türk xalqının qəhrəmanlıq tarixini xalqın qəhrəman övladlarının öz dilindən eşitmiş, bu şanlı tarixi on cildə olan əsərlərində qələmə almışdı. Bir gün Fon Sadriştayn bu istedadlı gənc şair haqqında qəzetdə maraqlı bir yazı oxuyur. Orxan adlı şair haqqında mətbuatda səslənən fikirlər vasitəsilə Ömər Seyfəddin özünün “ədəbiyyatda milliləşmə, dildə saflaşma” ideyasını irəli sürür. Qeyd etdiyimiz kimi, Ömər Seyfəddin dili hər bir millətin varlığının, inkişafının və özünü təsdiqinin əsas üsürü sayırdı. Bir millətin elminin, incəsənətinin və ədəbiyyatının inkişafını yalnız milli bir dilin olacağı təqdirdə mümkün olduğunu vurğulayırdı. Yazıçı Orxan obrazı vasitəsilə türk xalqının istək və arzularının tərənnümçüsü olan təəssübkeş vətəndaş obrazı yaratmağa çalışmışdır. Onun düşüncəsinə görə hər bir vətəndaş ilk növbədə xalqın mənafeyini düşünməli, yorulmadan onun tərəqqisinə xidmət etməlidir. Məhz gənc şairin yalnız gözəl şeirlər yazmaqla kifayətlənmədiyini, türk xalqının milli özünüdərk prosesində oynadığı fəal rolunu göstərməyə çalışmış, bunun hər bir vətəndaşın borcu olduğunu göstərmişdir: “Ey gənc dahi! ...Senden evvel Türk milleti birbirini tanımazdı. Hıyve, Buhara, Semerkant, Kâşgar, Kafkasya, Azerbeycan, Anadolu, İstanbul'un lisanını anlamazdı. Sen mukaddes bir güneş gibi doğdun! Gökteki hayat verici güneş nasıl arzın yüksek, alçak yerlerine seyyanen aydınlığını serperse, sen de tıpkı onun gibi milletini "avam, havas", diye ikiye ayırmadın. Hepsinin üstüne dinî bir vecdin, millî bir mefkurenin şulelerini saçtın.” (Seyfettin, 1987: 86).

Fon Sadriştaynda xalqı üçün olduqca faydalı işlər görən bu gənc şairin hansı ailədə böyüdüyünü, onu tərbiyə edən müqəddəs ananı görmək istəyi oyanır. Ancaq Orxanın evinə gəldikdə çox böyük bir sürprizlə qarşılaşır. Orxanın anasının boşandığı birinci arvadı olduğunu gördükdə özünü tamamilə itirir, uzun illər xəbərsiz olduğu həqiqəti anlayır. Bir vaxtlar daha çox pul qazanmaq üçün vətəninə və həyat yoldaşına düşünmədən tərk edən Fon Sadriştayn hələ o zamanlar yoldaşına atılan iftiraya belə etiraz etməmişdi. Bu həqiqəti öyrəndikdə keçirdiyi peşmançılıq hissi birə-min artır. Məhz bu obraz vasitəsilə yazıçı öz millətinə, adət-ənənələrinə, keçmişinə xor baxan insanların ümumiləşdirilmiş tipini uğurla yarada bilmişdir.

Gənc nəslin milli-mənəvi dəyərlərindən uzaqlaşması, kor-koranə Avropaya meyl etməsi, kökünə bağlılıq hisslərini itirməsi yazıçını olduqca narahat etmişdir. “Bir qayıqın təsiri” hekayəsində Mehmet bəyin davranışları dostunun Karamürsəldən gətirdiyi çərkəz qayığını ona hədiyyə etdiyi gündən bəri tamamilə dəyişmişdir. Mehmet bəy özünü tamamilə çərkəzlərə bənzədir, iş o yerə gəlib çıxmışdır ki, o, türk dilini unudub iki-üç kəlimə bildiyi çərkəz dilində danışmağa çalışır. Yazıçı bu məsələyə olduqca həssaslıqla yanaşır. “Türklerin yaşama şansını Ömer Seyfəddin haklı olaraq dilde bulur: “Milliyet muhabbetindən vatan muhabbeti, vatan muhabbetindən de lisan muhabbeti doğar” diyen Ömer Seyfəddin yazılarında millet-vatan-dil munasebetini daima işleyəcəkdir.” (Doğumunun yüzüncü yılında Ömer Seyfettin, 1992: 45).

Öz doğma dilində danışmağı özünə yaraşdırmayan Mehmet bəyin düşdüyü bu gülünc vəziyyət ətrafdakıların da diqqətini cəlb edir. Hətta iş o yerə gəlib çatır ki, milləti ilə heç bir əlaqəsi olmayan yerləri öz vətəni kimi gəzib dolaşan Mehmet bəy Kastamonulu paşa babasından qalan sərəvəti çərkəz tarixini yazdırmaq üçün sərf etməyə hazırdır. Hekayənin sonunda yazıçı Mehmet

bəyin düşdüyü gülünc vəziyyətin fonunda millətinin övladlarının köklərindən uzaqlaşmasını ürək yangısı ilə dilə gətirir: “Biz konuşurken Çerkes Mahmut bey gülerek, yanındakilere Çerkesce şakalar ederek kalktı. Büfenin önünde durdu. Para veriyordu. Çantasını pantolonunun cebinden çıkarırken gördüm. Belindeki yirmi sene evvel Karamürsel'den hediye gelen kayışın savatlı gümüş sarkıntuları pırl pırl parlıyordu. Türklerin hariçten kendi içlerine gönüllü bir tek “Millettas” celbedecek böyle ehemmiyetsiz kayışçıları bile olmadığını düşündüm.” (Dizdaroğlu, 1964: 75).

Milliyyətçi bir yazıçı olan Ömər Seyfəddin bir çox hekayələrində Türkiyədə o zaman hakim olan osmanlıçılıq və qərbcilik ideologiyasını kəskin tənqid atəsinə tutmuşdur. Məlum olduğu kimi, İttihadçılar hakimiyyətə gəldikdən sonra bu ərazidə yaşayan bütün millətlərin qardaşlığı və bərabərliyi ideyasını ortaya ataraq bundan öz mənafeləri üçün istifadə etməyə çalışırdılar. Yazıçı bu nəzəriyyəni mənasız hesab edir və kəskin tənqid edirdi. “Devlet çökmektedir ama millet vardır. Devlet bir teşkilattır. Osmanlı Devleti'nin yıkılacağını görenler və Türk milletinin varlığının şüurunda olan milliyetçiler, canlı millet varlığının yeni bir devlet teşkilatına vücut vereceğini bilirler. Ömer Seyfettin işte bunlardandır. ...O bir asker olarak yetişmiş, milli varlığın, vatanın, devletin tehlikede olduğunu Rumeli'de bilhassa Bulgarlar arasında bulunmuş və kendisinde de kuvvetli bir milli şüur belki de bu sıralarda gelişmiştir.” (Doğumunun yüzüncü yılında Ömer Seyfettin, 1992: 45).

Ömər Seyfəddinin osmanlıçılıq ideyasının tənqidinə həsr etdiyi maraqlı hekayələrindən biri də “Hürriyyət bayraqları” əsəridir. Hekayədə yazıçı osmanlıçılıq ideologiyasını müdafiə edənləri gülüş hədəfinə çevirmişdir. O, 1908-ci il inqilabının ikinci ildönümü ərəfəsində bir türk zabitanın Osmanlı imperiyasının tərkibindəki bütün xalqların da bu bayramı milli bayram kimi qeyd etdikləri fikrini gülüş hədəfinə çevirir. Hekayənin qəhrəmanı düşüncə baxımından tam zidd olduğu gənc bir əsgərlə söhbət edir. 10 iyul bayramının nə üçün belə əhəmiyyətli olduğunu ondan soruşur. Bu zaman yazıçı düşüncələrini obrazların dili ilə ortaya qoyur:

– Ah ne diyorsunuz? On Temmuz takdir etmek... Dedi. Bu da laf mı? Bu bizim en büyük, en şanlı, en âlî bir günümüz, en mukaddes milli bayramımızdır. Keşke üç gün olsaydı.... Çünkü bir gün bir gece, pek az...

– Demek On Temmuz bu kadar ehemmiyet veriyorsunuz? diye gülümsedim. İddialarının aksini söyleyerek asabi münakaşacıları kızdırmak hoşuma gittiğinden ilave ettim:

– Hem bu nasıl milli bayram? Hangi milletin bayramı?

– Osmanlı milletin...

– Osmanlı milleti demekle Türkleri mi kastediyorsunuz?

– Hayır, asla... Bütün Osmanlıları...

– Tuhaf sual! Araplar, Arnavutlar, Rumlar, Bulgarlar, Sırlar, Ulahlar, Yahudiler, Ermeniler, Türkler... Hasılı hepsi...” (Seyfettin, 1990: 28).

Hekayənin qəhrəmanı türk zabitanın fikirlərinin cəfəngiyyət olmasına inandırmağa çalışır. Lakin türk zabiti öz fikrindən qətiyyənlə dönmək istəmir, hətta uzaqdan görünən bir bolqar kəndini göstərərək oradakı “dalğalanan qırmızı bayraqları” 10 iyul inqilabının ildönümünü qeyd etmək üçün asıldığını söyləyir. Kəndə yaxınlaşdıqda məlum olur ki, bu bayraqlar əslində bolqar kəndlilərinin qurutmaq üçün asdıqları qırmızı bibər dəstələridir. Gördüklərindən heyrətlənən gənc türk zabit bolqar kəndlilərinin onlara qarşı olan kobud rəftarını da gördükdən sonra artıq heç bir söz demədən kənddən uzaqlaşır.

Ömər Seyfəddin İkinci Məşrutə və Balkan müharibəsindən sonra baş verən hadisələrə yaradıcılığında yer verməklə yanaşı, Birinci Dünya müharibəsi və onun türk xalqının taleyinə gətirdiyi fəlakətləri də dilə gətirməyə çalışmışdır. Müharibə zamanı və sonrakı dövrdə yoxsulluq,

aclıq və səfalətin törətdiyi müsibətlər, ümumiyyətlə müharibə sonrası cəmiyyətdəki vəziyyət “Əcaba nə idi?”, “Məmləkətə məktub” və “Nə üçün zəngin olmamış?” hekayələrində təsvir edilmişdir. “Nə üçün zəngin olmamış?” hekayəsində müharibədən əvvəl sakit, firavan və olduqca rahat həyat keçirən bir müəllimin müharibədən sonrakı həyatı özünün yazdığı gündəliklər vasitəsilə dilə gətirilir. Müharibədən əvvəl aldığı məvaciblə ailəsini rahatlıqla dolandıran müəllim müharibədən sonra aldığı 15 lira ilə yaşaya bilmir. Gəlirini artırmaq üçün tərcüməçilik etməyə başlayır, ancaq tərcümə üçün verilən haqq o qədər azdır ki, gecə-gündüz fasiləsiz işləməli olur. Çox keçmir ki, gözləri zəifləyir və eynək taxmalı olur. Bir gün təsadüf nəticəsində bir vaxtlar eyni məktəbdə oxuduğu bir nəfərlə rastlaşır. Fırıldaqlılıqla məşğul olaraq varlanan bu şəxslə rastlaşması onun bütün həyatını dəyişir. Çox keçmədən o hədsiz dərəcədə varlanır. Çox gözəl və böyük bir ev alır, bütün əşyalarını təzələyir, tərcüməçilik etməyi dayandırır rahat həyat sürür. Ancaq bir gün axşam evə qayıdarkən gördüyü bir mənzərə onun düşüncələrini alt-üst edir. Qaranlıq gecədə dörd nəfər bələdiyyə işçisinin küçədə acından önlərin cəsədlərini topladığını görür. “Efendi, senin de haberin yok galiba. Biz belediye adamlarıyız. Her gün gelip buralarda açlıktan ölenleri toplarız. Sonra şu arabaya doldururuz. Götürürüz, gömeriz. ...Buz gibi dondum. Sanki birdenbire kalbim durdu. Dizlerim kesildi. İhtiyardeşilmek istiyormuş. Ağzını açtı. Zavallı Müslümanların iki senedir nasıl açlıktan kırıldıklarını, alevə atılmış meyus bir hatip heyecanı ilə haykırmaya başladı. Herkesin altındakini, üstündekini satıp yediğini, nihayet kimsesiz gariplerin böyle virane ocaklarına düşüklerini, öyle imdatsız, kimsesiz, ilaçsız ve aç, susuz, ateşsiz, köpekler gibi öldüklerini söyledi.

– Eğer hainler, Allah'ın gazabına daha uğramazlarsa, dünyada Müslüman kalmayacak!

Dedi. Gayr-i ihtiyârî: - Bu hainler kim? Diye sordum.

– Kimler olacak, millete ekmek diye kum, toprak yedirenler! Katığı dünya yüzünden kaldıranlar! Fukarayı soyup zengin olanlar! Otomobillerde uçanlar!” (Seyfettin, 1990: 44).

Cəsədlərin üzrlərinə diqqətlə baxan müəllim onların günlərlə bir tikə çörək yeyə bilmədiyini düşündükdə dəhşətə gəlir, tutduğu əməllərə görə çox peşiman olur, elədiyi əyrilikləri, haram yolla qazandığı pulları düşünür. Çox keçmir ki, o bütün əmlakını müxtəlif yardım cəmiyyətlərinə, kimsəsizlər üçün tikilmiş yeməxanalara paylayır. Həyat yoldaşı Səmiha və oğlu Orxanı da götürərək əvvəl yaşadığı evə qayıdır, yenə də müəllimlik və tərcüməçiliklə məşğul olmağa davam edir. Ancaq o gecə gördüklərini bütün həyatı boyunca bir an belə unutmur. “Fakat, geçen on ayın hâtırası korkunç bir kabus gibi daima aklımda! Unutamıyorum. Açlıktan öldürdüklerimizi unutamıyorum. Yangın yerinde gördüğüm kadın ölüsünün bana bakişını unutamıyorum. ...Siyah bir hayal, her an ruhumu takip ediyor: “Sen de kanlı soyguna karıştın! Sen de, sen de!” diyor. Gözümün önüne birbiri ardına dikilmiş sayısız darağaçları geliyor. Bunların bir tanesinde ben sallansam! Ah, evet, yine vicdanımdaki yakıcı azap sönmeyecek sanıyorum.” (Seyfettin, 1990: 40-46)

NƏTİCƏ

Ömər Seyfəddin 36 illik qısa ömründə türk ədəbiyyatının, xüsusilə hekayə janrının inkişafında böyük rolunu oynayan qiymətli ədəbi nümunələr ərsəyə gətirmişdir. Ömər Seyfəddinin bədii nəsrilə yaxından tanış olduqdan sonra əmin oluruq ki, dövrün elə bir ictimai-siyasi və sosial hadisəsi yoxdur ki, yazıcının çoxsaylı hekayələrində öz bədii əksini tapmamış olsun. İdeya-məzmun cəhətdən zəngin, maraqlı süjet xəttinə malik, bədii sənətkarlıq baxımından çox qiymətli olan bu hekayələr türk bədii nəsrinin inkişafında mühüm rol oynamış, aktuallığını itirməyərək bu gün də türk ədəbiyyatının qiymətli bədii nümunələri sırasında özünəməxsus yer tutur.

Iqtiboslar/Сноски/References

1. Abıyev A. Ömər Seyfəddinin həyatı və yaradıcılığı. – Bakı: Elm, 1978, 158 s.
2. Banarlı N.S. Resimli türk edebiyatı tarihi, II cild. – İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971, 1366 s.
3. Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatı. – Bakı: Constant Empire, 2011, 567 s.
4. Seyfettin Ö. Doğduğum yer Ankara. – Ankara: Bilgi Yayınevi, 1989, 174 s.
5. Seyfettin Ö. Bomba. – Ankara: Bilgi Yayınevi, 1988, 150 s.
6. Seyfettin Ö. Beyaz Lale. – Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987, 165 s.
7. Seyfettin Ö. Eski kahramanlar. – Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987, 161 s.
8. Seyfettin Ö. Falaka. – Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987, 145 s.
9. Seyfettin Ö. Aşk dalgası. – Ankara: Bilgi Yayınevi, 1988, 158 s.
10. Seyfettin Ö. Seçme hikayeler. II c. – İstanbul: İnkilap kitapevi, 1990, 187 s.
11. Dizdaroğlu H. Ömer Seyfettin. – Ankara: Türk Dil kurumu yayınları, 1964, 67 s.
12. Doğumunun yüzüncü yılında Ömer Seyfettin. – Ankara: Türk tarihi kurumu basımevi, 1992, 166 s.

YUBILYARLARIMIZ

SO‘Z DURLARIN TERMOQDIR ISHI...

Taniqli o‘zbek leksikolog va dialektolog olimi filologiya fanlari doktori, Davlat tilida ish yuritish va malaka oshirish markazining Samarqand bo‘lim rahbari hamda Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti o‘zbek tili va adabiyoti kafedrasida professori Murodqosim Bolbekovich ABDIYEV shu yil 5-sentabrda 60 yoshga to‘ladi.

Murodqosim Bolbekovich Abdiyev 1963-yil 5-sentabrda Jizzax viloyati G‘allaorol tumanida tug‘ilgan. 1985-yilda Alisher Navoiy nomidagi Samarqand davlat universiteti tamomlab, bir muddat Samarqand pedagogika bilim yurtida ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi bo‘lib ishladi. Uning 1987-yildan to shu kungacha bo‘lgan faoliyati Alisher Navoiy (hozirda Sharof Rashidov) nomidagi Samarqand davlat universiteti bilan bog‘liq. U universitetdagi ish faoliyatni taniqli tilshunos, ustoz professor Xudoyberdi Doniyorovning taklifi bilan u kishi tomonidan SamDUda tashkil etilgan “O‘zbek shevalari va folklorini tadqiq etish” laboratoriyasida laborantlikdan boshlab, o‘qituvchi, katta o‘qituvchi, dotsent, professor, fakultet dekani singari lavozimlarda ishladi.

1999-2002-yillarda esa O‘zRFA Samarqand bo‘limida doktoranturani ham o‘tadi. 2019-yilda Turkiyaning Firat universiteti qardosh turkiy lahjalari va adabiyotlari kafedrasida malaka oshirgan. 2020-yildan hozirga qadar Davlat tilida ish yuritish va malaka oshirish markazining Samarqand bo‘limi rahbari hamda SamDU o‘zbek tili va adabiyoti kafedrasida professori lavozimlarida faoliyat yuritib kelmoqda.

Ustoz 1991-yilda “O‘zbek tilida shaxs nomlarining affiksial usul bilan yasalihi” mavzusida nomzodlik, 2005- yilda “Sohaviy leksikaning sistem tahlili (Samarqand viloyati kasb-hunarlarini materiallari asosida) mavzusida doktorlik dissertatsiyalarini muvaffaqiyatli himoya qilgan.

Domla tilshunoslikning so‘z yasalihi, terminologiya, dialektologiya, etnografiya, nutq madaniyati singari sohalarida barakali tadqiqotlar yaratganligini alohida qayd etish lozim. Uning “Sohaviy leksikaning sistem tahlili muammolari” (Toshkent, 2004); “Kasb-korni ifodalovchi shaxs nomlarining yasalihi asoslari” (Toshkent, 2015); “Kasb-hunar leksemalarining yasalihi masalalari” (Turkiya, 2019) singari monografiyalari va ko‘plab ilmiy maqolalari bunga yaqqol dalil bo‘la oladi.

Ustoz tilshunoslikning muhim tarmoqlaridan biri bo‘lgan nutq madaniyati masalalari bilan ham jiddiy shug‘ulanib keladi. Talabalar nutqi nutq odobi, adabiy til me‘yorlari singari masalarga bag‘ishlangan bir qator turkum aqolalari bilan bir qatorda, “O‘qituvchining nutq madaniyati” (Samarqand, 2012), “Nutq madaniyati” (Toshkent, 2014, hamkorlikda) singari o‘quv qo‘llanmalari muallifi ham hisoblanadi.

Dialektologiya va turkiy tillarni o‘rganish va ularni asrash singari masalalar domlaning doimiy diqqat markazida bo‘lib kelmoqda. Uning o‘zbek shevalariga bag‘ishlangan bir qator monografik xarakterdagi maqolalari hamda “Turkiy tilli xalqlar lingvogeografiyasi” (Toshkent, 2023) risolasi mavjud. Domla jamoatchilik asosida vazirlik huzurida tashkil etilgan “O‘zbek shevashunosligi” markazi raisi o‘rinbosari va muvofiqlashtirish kengash a‘zosi sifatida ham faoliyat olib bormoqda.

Domlaning lug‘atshunoslikka doir “Atamalar lug‘ati” (Samarqand, 1992), “Ruscha-o‘zbekcha lingvistik terminlarning qisqacha lug‘ati” (Samarqand, 2010), “Novvoylik terminlarining izohli lug‘ati” (Toshkent, 2023), “Kulolchilik terminlari izohli lug‘ati” (Toshkent, 2023) singari kitoblari terminologiyamiz taraqqiyotiga munosib hissa bo‘lib qo‘shildi.

Shuningdek, domla ayni paytda 1-442105872 raqamli “Kimyo atamaları izohli lug‘atini yaratish” nomli davlat granti loyihasi ijrochisi sifatida ham ham faol ishtirok etmoqda.

Prof. M.Abdiyevning shu paytgacha 300 ga yaqin ilmiy va ilmiy-uslubiy maqolalari nashr etilgan bolib, ular respublikamiz bilan bir qatorda, Rossiya, Ukraina, Avstriya, Turkiya, Hindiston, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston singari davlatlarning ilmiy jurnallari hamda ularda o‘tkazilgan xalqaro ilmiy konferensiya materiallarida chop etilgan.

Prof. M.Abdiyev yosh, iqtidorli tadqiqotchilarga ustozlik qilib, hozirgacha uning rahbarligida o‘nga yaqin tadqiqotchi falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasini yoqlagan. U SamDU, QarDU, JizDPU huzuridagi filologiya fanlari bo‘yicha ilmiy daraja beruvchi Ilmiy kengashlar a‘zosi.

U 2020- yilda “Ma’naviyat fidoyisi” ko‘krak nishonini, 2022-yilda Davlat tilini oq‘itishda samaradorlikka erishganligi uchun Vazirlar Mahkamasi Faxriy yorlig‘ini olishga sazovor bo‘lgan.

“Turkologik tadqiqotlar” jurnali jamoasi 40 yildir so‘z durlarini terishni o‘ziga kasb qilib olgan muhtaram turkolog va leksikolog olimimizni tavalludining 60 yilligi bilan qizg‘in qutlab, unga uzoq umr va yangi ilmiy-ijodiy muvaffaqiyatlar tilab qoladi.

BIZNING NASHRLARIMIZ

TEMURIYLAR SIVILIZATSIYASIGA DOIR IZLANISHLAR

Tombuloğlu, Tuba. Temuriylar sivilizatsiyasiga doir izlanishlar. – Samarqand: SamDU nashri, 2023. – 232 bet. ISBN: 978-9943-9250-0-7.

Amir Temur va temuriylar tamadduni, nafaqat, turkiy xalqlar va Islom dunyosida, balki dunyo xalqlari tarixi va madaniyatida muhim oʻrin tutadi. Shu bois asrlar mobaynida dunyo olimlari temuriylar davrining barcha jihatlarini juda katta qiziqish bilan ilmiy tadqiq qilib kelmoqda. Bu borada Yevropa, Osiyo va Amerika

qitʼasi olimlari bilan bir qatorda, Turkiya ilmiy muassassalar va olimlarining olib borayotgan ilmiy ishlari diqqatga savovordir. Jumladan, eng nufusli universitetlardan biri boʻlmish Anqara Yildirim Boyazid universiteti professori, tarix fanlari doktori Tuba Tombuloğlu tomonidan yillar davomida Amir Temur va temuriylar davri madaniyati, sanʼati, kitobat va kutubxonalari, saltanatda shaxshoda va malikalari oʻrni, bu davrda ayollarning roli va ular tomonidan amalga oshirilgan ishlar haqida koʻplab maqolalar eʼlon qilib kelinmoqda. Bu tamaddun haqidagi har qanday muvaffaqiyat oʻzbek olimlari va kutubxoniga zarur boʻlganligi uchun Turkologiya ilmiy tadqiqot instituti xodimlari tomonidan olimning 10ta maqolasi oʻzbek tiliga tarjima qilinib, "Temuriylar sivilizatsiyasiga doir izlanishlar" alohida kitob holida nashr qilindi. Kitobda "Boysungʻur kutubxonasi", "Temuriylar davlatida taʼlim", "Sulton Shohruh davrida Hirot iqtisodiyoti", "Temuriylar davlatida ayol va uning oʻrni" kabi maqolalar oʻrin olgan. Maskur nashr Amir Temur va temuriylar davri ijtimoiy-madaniy hayoti, kitob, kutubxona va taʼlim, iqtisodiy holati va diplomatiyasi oid izlanishlar olib borayotgan tadqiqotchilarga, shuningdek, bu davr tamadduni tarixiga qiziquvchi keng kutubxon ommasiga moʻljallangan. Ushbu kitob filologiya fanlari doktori, professor Joʻliboy Eltazarov masʼul muharrirligida SamDU tahririy-nashriyot boʻlimi tomonidan 2023-yil chop etildi.

MAHMUD KOSHG‘ARIYNING “DEVONU LUG‘ATI-T-TURK” ASARIDAGI OLAMNING LISONIY MANZARASI

Boynazarov Zokir. Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘ati-t-turk” asaridagi olamning lisoniy manzarasi. – Samarqand: SamDU nashri, 2023. – 152 bet. ISBN: 978-9943-9808-0-8.

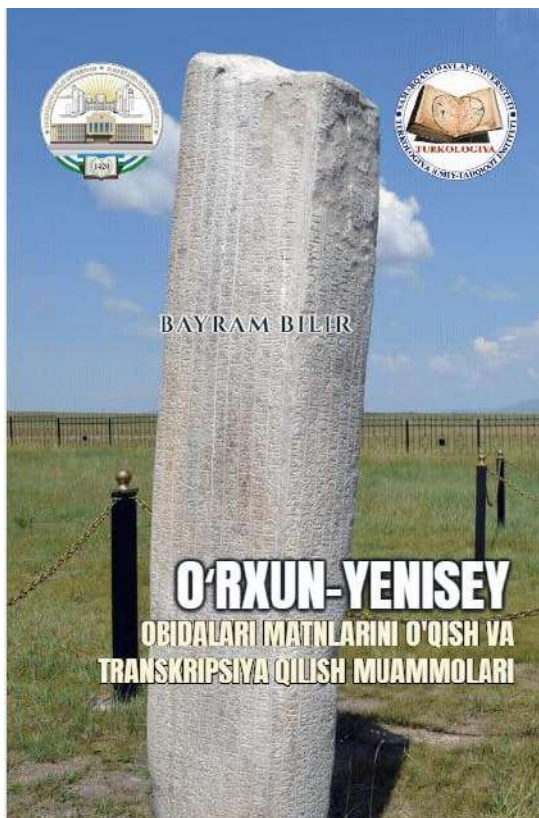

IX-XI asrlarda kechgan Birinchi Renessans davrida turkiy xalqlarning taraqqiy etgan ilmu fani va yuksak madaniyati dunyo sivilizatsiyasida o‘ziga xos o‘rin egallaydi. Jumladan, o‘sha davrda ijod qilgan buyuk mutafakkir olim Mahmud Koshg‘ariy shaxsi va uning bizgacha yetib kelgan “Devonu lug‘ati-t-turk” asari muhim o‘rin tutadi. Ushbu noyob lingvomadniy obidani zamonaviy tahlil metodlar asosida tadqiq qilish bugungi kun uchun dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bu borada Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Turkologiya ilmiy tadqiqot instituti olib borilayotgan ilmiy ishlarning samarasi sifarida filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori Zokir Boynazarov tomonidan “Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘ati-t-turk” asaridagi olamning lisoniy manzarasi” nomli monografiyasi nashr qilindi.

Mazkur monografiya antroposentrik paradigma tamoyillariga tayanib to‘ng‘ich turkologimiz Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘ati-t-turk” asarida ifodalangan “inson”, “go‘zallik”, “sog‘lik”, “turarjoy” hamda bolalar dunyosining lisoniy manzarasiga oid konseptlarni lingvomadaniy va lingvokognitiv metodlar asosida tadqiq qilishga bag‘ishlangan. Monografiya til materialini zamonaviy tilshunoslikning lingvomadaniy va lingvokognitiv aspektlari tadqiqiga hamda millat va til tarixi, xususan, Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘ati-t-turk” asariga qiziquvchi ilmiy izlanuvchilar, magistr va doktoranrlarga mo‘ljallangan. Monografiya filologiya fanlari doktori, professor Jo‘liboy Eltazarov mas‘ul muharrirligida SamDU tahririy-nashriyot bo‘limi tomonidan 2023-yil chop etildi.

O‘RXUN-YENISEY OBIDALARI MATNLARINI O‘QISH VA TRANSKRIPSIYA QILISH MUAMMOLARI

Bilir Bayram. O‘rxun-yenisey obidalari matnlarini o‘qish va transkripsiya qilish muammolari. – Samarqand: SamDU nashri, 2023. – 178 bet. ISBN: 978-9943-9808-2-2.

O‘zbek tilshunosligida transkripsiya masalasi tadqiq qilish doimo dolzarb ahamiyat kasb etib kelgan. O‘tgan asrning 90-yillariga qadar olib borilgan tadqiqotlarda, qadimiy manbalarni o‘qib-o‘rganish va xorijiy til ta‘limida kirill yozuviga asoslangan transkripsiyadan foydalanilgan. Bugungi kunda xalqaro talablar me‘yorida, XFA asosida yaratilgan, o‘zbek tili tabiatiga mos transkripsiya ega bo‘lish zaruriyati mavjud. Turkologiya ilmiy tadqiqot instituti o‘qituvchisi, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori Bayram Bilirning “O‘rxun-Yenisey obidalari matnlarini o‘qish va transkripsiya qilish muammolari” nomli monografiyasi ana shu zaruriyat talabi asosida yozilgan. O‘zbek va jahon tilshunosligida barcha turkiy til va lahjalar uchun bobo til ekanligi e‘tirof etilgan O‘rxun-Yenisey yozuvlari va uning matnlarini ilmiy o‘rganishga bag‘ishlangan ushbu monografiyada, bitigtosh matnlarini o‘qish va yozish uchun zarur bo‘lgan transkripsiya masalasi tadqiq qilingan. Jahonning yigirma uchdan ziyod tilshunos

olimlarining O‘rxun yozuvini talqin qilgan transkripsiyalari o‘zaro qiyosan o‘rganilgan, o‘xshash va farqliliklari aniqlangan hamda XFA (IPA) asosida muqobil transkripsiya yaratish lozimligi tahlil qilingan. Tadqiqotdan “Tilshunoslik nazariyasi”, “Qadimgi turkiy til”, “O‘zbek tili tarixi”, “O‘zbek tilshunosligi tarixi”, “Dialektologiya” kabi fanlardan qo‘shimcha o‘quv va ilmiy adabiyot sifatida foydalanish mumkin. Til tarixi, qadimgi yozma obidalar, sheva va lahjalar bilan qiziquvchi tadqiqotchilarga, oliy o‘quv yurtlari magistr, doktoront, tilshunos-o‘qituvchilarga mo‘ljallangan monografiya filologiya fanlari doktori, professor Eltazarov Jo‘liboy Danaboyevich mas‘ul muharrirligida SamDU tahririy-nashriyot bo‘limi tomonidan 2023-yil chop etildi.

BULLETIN OF THE INTERNATIONAL JOURNAL “TURKOLOGICAL RESEARCH”

In order to implement programs and projects developed to accelerate the relationship envisaged at the summit of the Organization of Turkic States held in Samarkand, as well as to coordinate and highlight the research work carried out in the field of Turkic studies, the International Journal “Turkological Research” at Samarkand State University named after Sharof Rashidov passed the state registration. The journal is intended to publish the results of scientific research in the field of Turkic languages and dialects, the history of linguistic and literary relations of the Turkic peoples of Central Asia, the socio-cultural field. There are such headings as a young researcher, memory and our anniversaries. Articles written in Uzbek, Turkish, Russian, English and all Turkic languages are accepted.

THE JOURNAL PUBLISHES ARTICLES IN THE FOLLOWING AREAS:

- ✓ History of socio-cultural relations of the Turkic peoples;
- ✓ Research of the Turkic World;
- ✓ Dialectology of Turkic languages;
- ✓ Geopolitics of the Turkic World;
- ✓ Folklore Studies;
- ✓ Comparative Linguistics and Literary Studies;
- ✓ Literary Relations and Translation Studies.

CONTACT ADDRESS:

Mailing Address:

140104, University boulevard, 15,
Samarkand, Uzbekistan,

Research Institute of Turkology under
Samarkand State University named after
Sharof Rashidov

Phone:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiyal

Email:

turkologiya.samdu@gmail.com

Website:

<https://samdu.uz/en/pages/Turkology>

REQUIREMENTS FOR ARTICLES:

1. The article is presented on 8-10 pages;
2. Article structure:
 1. The text of the article should be prepared in Times News Roman font, size 14, left: 3 cm, right: 1.5 cm, top and bottom: 2 cm; in A4 format in 1.15 intervals.
 2. The title of the article, surname, name and patronymic of the author (authors) are indicated in full and written in capital letters.
 3. Position, academic title, place of work (study), region, republic, telephone and e-mail address of the author (authors) are indicated in full.
 4. The abstract should consist of a brief content and importance of the article, results.
 5. At the beginning of each article, there should be an annotation in Uzbek, Russian and English.
 6. The abstract should be no more than 120-150 words.
 7. At the bottom of the abstract, 7-10 key words should be given that illuminate the content of the article.
 8. The article should be prepared in the following form:
 - a) Introduction;
 - b) Main part;
 - c) Results and Discussions;
 - d) Conclusions;
 - e) List of literature (References) – in alphabetical order;
 - f) Citations are given in brackets in the form of the author's surname - date of publication - page (Muminov, 2020: 25);
 - g) Figures, drawings, tables, diagrams are designated in Arabic numerals as "Figure". Signs or pointers are placed under the figure, in the next line, in the middle and highlighted in bold.
3. The author(s) are responsible for the scientific validity, reliability and plagiarism of the information and evidence presented in the article;
4. Articles will be considered. The journal publishes only articles recommended by experts;
5. Articles not requested will not be published and will not be returned to the authors;
6. Only 1 article of the author is published in 1 issue of the journal.

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO JURNALNING AXBOROT XATI

Davlatimiz tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy-ma’rifiy, ilm- fanni rivojlantirishga qaratilgan siyosat, Turkiy Davlatlar Tashkilotining Samarqandda o‘tkazilgan sammitida ko‘zda tutilgan o‘zaro aloqalarni jadallashtirish bo‘yicha ishlab chiqilgan dastur va loyihalarni amalga oshirish hamda turkologiya sohasida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarini muvofiqlashtirish va yoritish maqsadida Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetida “**Turkologik tadqiqotlar**” xalqaro jurnali ta’sis etildi. Jurnal turkiy til va shevalar, Markaziy Osiyo turkiy xalqlari lisoniy va adabiy aloqalari tarixi, ijtimoiy-madaniy sohalarda amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalarini e’lon qilishga mo’ljallangan. Jurnalda *muharrir minbari, tadqiqotlar, ilmiy axborot, taqriz va e’tirof, ilmiy anjuman, yosh tadqiqotchi, xotira, yubilyarlarimiz* kabi ruknlar mavjud. O‘zbek, turk, rus, ingliz va barcha turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

JURNAL QUIYIDAGI YO‘NALISHLARDAGI MAQOLALARNI NASHR QILADI:

- ✓ Turkiy xalqlarning ijtimoiy-madaniy aloqalari tarixi;
- ✓ Turk dunyosi tadqiqotlari;
- ✓ Turkiy tillar dialektologiyasi;
- ✓ Turk dunyosi geopolitikasi;
- ✓ Folklorshunoslik;
- ✓ Qiyosiy tilshunoslik va adabiyotshunoshlik;
- ✓ Adabiy aloqalar va tarjimashunoslik.

MUROJAAT UCHUN MANZIL:

Pochta manzili:

140104, Universitet xiyoboni, 15-uy,
Samarqand, O'zbekiston,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand
davlat universiteti huzuridagi Turkologiya
ilmiy-tadqiqot instituti

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Elektron pocha:

turkologiya.samdu@gmail.com

Veb-sayt:

<https://samdu.uz/uz/pages/Turkology>

MAQOLALARGA QO'YILADIGAN TALABLAR:

- Maqola 8-10 sahifa hajmida taqdim etiladi;
- Maqolaning tarkibiy tuzilishi:
 1. Maqola matni Times News Roman shriftida, 14 kattalikda, chap: 3 sm, o'ng: 1,5 sm, yuqori va quyi: 2 sm; 1,15 intervalda, A4 shaklida tayyorlanishi lozim.
 2. Maqola sarlavhasi, muallif(lar)ning familiyasi, ismi va otasmi to'liq holatda katta harflar bilan yozilishi kerak.
 3. Muallif(lar)ning lavozimi, ilmiy unvoni, ish (o'qish) joylari, viloyat, respublika, telefoni va e-mail adresi to'liq keltirilishi kerak.
 4. Annotatsiya, maqolaning qisqacha mazmun va ahamiyati, natijalardan iborat bo'lishi lozim.
 5. Har bir maqola boshida o'zbek, rus va ingliz tillarida annotatsiya bo'lishi lozim.
 6. Annotatsiya 120-150 so'zdan ko'p bo'lmagan shaklda bo'lishi kerak.
 7. Annotatsiyaning pastki qismida maqola mazmunini yorituvchi 7-10 ta tayanch so'zlar keltirilishi kerak.
 8. Maqola quyidagi shaklda tayyorlanishi kerak:
 - a) Kirish (Introduction);
 - b) Asosiy qism (Main part);
 - c) Natijalar va muhokama (Results and Discussions);
 - d) Xulosalar (Conclusions);
 - e) Adabiyotlar (References) – alifbo tartibida keltiriladi;
 - f) Havola(snokalar)lar qavsda muallif familiyasi – nashr sanasi – sahifasi (Mo'minov, 2020: 25) shaklida keltiriladi;
 - g) Rasm, chizma, jadval, diagrammalar «Rasm» deb arab raqamlari bilan qayd etiladi. Belgi yoki ishoralar – rasm ostida, keyingi qatorda, o'rtada joylashtiriladi va qoraytirilgan shrift bilan belgilanadi.
- Maqolada keltirilgan ma'lumot va dalillarning ilmiy asoslanganligi, ishonchli va ko'chirmachilik holatlari uchun muallif(lar) mas'uldir;
- Maqolalar ekspertiza qilinadi. Ekspertlar tomonidan tavsiya etilgan maqolalargina jurnalda chop etiladi;
- Tavsiya etilmagan maqolalar chop etilmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi;
- Jurnalning 1 ta sonida muallifning faqat 1 ta maqolasi chop etiladi.

БЮЛЛЕТЕНЬ МЕЖДУНАРОДНОГО ЖУРНАЛА "ТУРКОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ"

В ЖУРНАЛЕ ПУБЛИКУЮТСЯ СТАТЬИ ПО СЛЕДУЮЩИМ НАПРАВЛЕНИЯМ:

- ✓ История социально-культурных отношений тюркских народов;
- ✓ Исследования тюркского мира;
- ✓ Диалектология тюркских языков;
- ✓ Геополитика тюркского мира;
- ✓ Изучение фольклора;
- ✓ Сравнительное языкознание и литературоведение;
- ✓ Литературные отношения и переводоведение.

КОНТАКТНЫЙ АДРЕС:

Почтовый адрес:

140104, Университетский бульвар, 15,
город Самарканд, Узбекистан,

Научно-исследовательский институт
Тюркологии при Самаркандском
Государственном Университете имени
Шарофа Рашидова

Телефон:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Электронная почта:

turkologiya.samdu@gmail.com

Веб-сайт:

<https://samdu.uz/ru/pages/Turkology>

ТРЕБОВАНИЯ К СТАТЬЯМ:

- К публикации принимаются статьи объемом 8-10 страниц;
- Структура статьи:
 1. Текст статьи должен быть выполнен шрифтом Times News Roman, размером 14 пунктов, слева: 3 см, справа: 1,5 см, сверху и снизу: 2 см; с межстрочным интервалом 1,15, формат листа А4.
 2. Название статьи, фамилия, имя и отчество автора(ов) должны быть написаны заглавными буквами в полном регистре.
 3. Должность, ученое звание, места работы(учебы), регион, Республика, телефон и адрес электронной почты автора(ов) должны быть указаны полностью.
 4. Аннотация должна состоять из краткого содержания и важности статьи, результатов.
 5. В начале каждой статьи должна быть аннотация на узбекском, русском и английском языках.
 6. Аннотация должна содержать не более 120-150 слов.
 7. Внизу аннотации должно быть 7-10 ключевых слов, освещающих содержание статьи.
 8. Статья должна быть подготовлена в виде:
 - a) Вступление (Introduction);
 - b) Основная часть (Main part);
 - c) Результаты и обсуждение (Results and Discussions);
 - d) Выводы (Conclusions);
 - e) Литература (References) – в алфавитном порядке
 - f) Ссылка(сноски) приводится в скобках в виде фамилии автора – дата публикации – страница (Муминов, 2020: 25);
 - g) Рисунки, чертежи, таблицы, схемы нумеруются арабскими цифрами и обозначаются как «Рисунок». Знаки или указатели размещают под рисунком, в следующей строке, посередине и выделяют жирным шрифтом.
- Автор(ы) несут ответственность за научную обоснованность, достоверность и плагиат информации и доказательств, представленных в статье;
- Статьи рецензируются. В журнале публикуются только статьи, рекомендованные экспертами;
- Нерекондованные статьи не публикуются и не возвращаются авторам;

“TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİNİN BÜLTENİ

Özbekistan Cumhuriyeti devletinin sosyal-eğitimsel ve bilimsel gelişme politikasının başarılı şekilde uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla, Semerkant'ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatının zirvesinde öngörülen karşılıklı ilişkilerin hızlandırılması için geliştirilen program ve projeleri uygulamak, bilimsel çalışmaları koordine etmek, Türkoloji alanında yürütülen araştırma çalışmaları Şeraf Reşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi, Uluslararası “Türkoloji Araştırmaları” dergisini tescil etmiştir. Dergi, Türk dili ve lehçeleri, Orta Asya Türk topluluklarının dil ve edebiyat ilişkileri tarihi, sosyo-kültürel alanlardaki bilimsel ve araştırma çalışmalarının sonuçlarını yayınlamayı amaçlamaktadır. Dergimizde editör kürsüsü, araştırma, bilim dünyasından, inceleme ve tanıma, bilimsel konferans, genç araştırmacı, hatıra, yıldönümleri gibi sütunlar yer almaktadır. Özbekçe, Türkçe, Rusça, İngilizce ve tüm Türk lehçelerinde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.

DERGİ AŞAĞIDAKİ ALANLARDA MAKALELER YAYINLAMAKTADIR:

- ✓ Türk Dünyasındaki sosyo-kültürel ilişkilerin tarihi;
- ✓ Türk Dünyası araştırmaları;
- ✓ Türk Lehçeleri diyalektolojisi;
- ✓ Türk Dünyasının jeopolitiği;
- ✓ Folklor çalışmaları;
- ✓ Karşılaştırmalı dilbilim ve edebiyat çalışmaları;
- ✓ Edebi ilişkiler ve çeviri çalışmaları.

İLETİŞİM ADRESİ:

Posta adresi:

140104, Üniversite Bulvarı, 15,
Semerkant şehri, Özbekistan, Şeraf Reşidov
adına Semerkant Devlet Üniversitesine
bağlı Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

E-posta:

turkologiya.samdu@gmail.com

İnternet sitesi:

<https://samdu.uz/uz/pages/Turkology>

MAKALE YAZIM KURALLARI:

- Makale 8-10 sayfada sunulur;
- Makale'nin yapısı:
 1. Makale metni Times New Roman yazı tipinde, 14 punto büyüklükte, sol kenarından 3 cm'lik, sağ kenarından 1,5 cm'lik, üst ve alt kenarından 2 cm'lik boşluk bırakılarak, tek sütün olarak, 1,15 satır aralığında, A4 boyutunda hazırlanmalıdır.
 2. Makalenin başlığı, yazar(lar)ın soyadı, adı ve baba adı tam olarak büyük harflerle yazılmalıdır.
 3. Yazar(lar)ın pozisyonu, akademik ünvanı, çalıştığı (öğrendiği) yer, bölgesi, cumhuriyeti, telefon ve e-posta adresi eksiksiz olarak verilmeli.
 4. Özet, makalenin amacını, önemli bulgularını ve sonuçlarını içermelidir.
 5. Her makalenin başında Özbekçe, Rusça ve İngilizce özet bulunmalıdır.
 6. Özet, 120-150 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.
 7. Özeti alt kısmında makalenin içeriğini tanımlayacak en az 7, en fazla 10 anahtar kelimeye yer verilmelidir.
 8. Makale, aşağıdaki formatda hazırlanmalıdır:
 - a) Giriş (Introduction);
 - b) Ana bölüm (Main part);
 - c) Sonuçlar ve tartışma (Results and Discussions);
 - d) Sonuçlar (Conclusions);
 - e) Kaynakça (References) alfabetik olarak sıralanmalıdır;
 - f) Bağlantılar (dipnotlar) yazarın soyadı - yayın tarihi - sayfa şeklinde parantez içinde verilecektir (Muminov, 2020: 25);
 - g) Resim, çizim, tablo, diyagramlar "Resim" olarak Arap rakamları ile kaydedilir. İşaretler resmin altına, bir sonraki satıra, ortaya yerleştirilir ve koyu yazılır.
- Makalede sunulan bilgi ve kanıtların bilimsel dayanağı, güvenilirliği ve intihalinden yazar(lar) sorumludur.
- Makaleler hakemli olacaktır. Dergide sadece uzmanlar tarafından tavsiye edilen makaleler yayımlanır.
- Talep edilmeyen yazılar yayınlanmayacak ve yazarlarına iade edilmeyecektir.
- Derginin 1 sayısında yazarın sadece 1 makalesi yer alacaktır.

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL
RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL
DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Muharrir: Prof. J.Eltazarov
Musahhih: N. Choriyev
Texnik muharrir: R. Shokirov

ISSN 2992-9229 <https://turkologiya.samdu.uz/>

2023-yil 23-iyulda tahririy-nashriyot bo‘limiga qabul qilindi.
2023-yil 04-avgustda original-maketdan bosishga ruxsat etildi.
Qog‘oz bichimi 60x84.1/16. «Times New Roman» garniturası.
Offset qog‘ozi. Shartli bosma tabog‘i – 10,25.
Adadi 30 nusxa. Buyurtma № 576

SamDU tahririy-nashriyot bo‘limi bosmaxonasida chop etildi.
140104, Samarqand sh., Universitet xiyoboni, 15.

